

MENTAL DESIGNS ON THE MIDDLE EAST CONCEPT¹

Ortadoğu Kavramına Yönelik Zihinsel Tasarımlar

Nurettin ÖZGEN²

Öz

Türkiye, üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) kesiştiği bir coğrafi konumda yer almaktadır. Bu nedenle neredeyse tüm ilgili sosyal bilim ve coğrafya kitaplarında “köprü” metaforu ile tanımlanmaktadır. Bu metafor ile Türkiye'nin dar ölçekte; Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasları, geniş ölçekte ise, Asya, Avrupa ve Afrika'yı birbirine bağladığı nakledilir. Bu durum, Türkiye- Ortadoğu ilişkilerinin tarihselliği ve coğrafi özellikleri bakımından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Ortadoğu bölgesi hem doğal hem de beşeri bağlamlar açısından, coğrafyanın önemli tematik alanları olarak, ortaöğretim ve yükseköğretim müfredat programlarında yer almakta ve öğrencilerin Ortadoğu [coğrafyası] hakkında derinlikli bilgi edinmeleri hedeflenmektedir. Bu çalışmada da coğrafya öğretmen adaylarının Ortadoğu kavramını nasıl tasavvur ettikleri ve hangi ülkelerle tanımladıkları sorgulanmıştır. Karma araştırma deseni olarak yürütülen çalışmanın örneklem grubu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya bölümünden mezun doksan (90) öğretmen adayından oluşmaktadır. Veriler, öncelikle açık uçlu soruların yer aldığı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiş ve tematik boyutlar altında toplanarak *cinsiyet* ve *coğrafi bölge* değişkenlerine göre değerlendirilmiştir. İkinci aşamada ise, belirlenen tematik boyutlar ile bu iki değişken arasındaki bağıntıyı test etmek için Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir. Araştırmada, coğrafya öğretmen adaylarının Ortadoğu kavramına yükledikleri anlam ve zihinsel tasarımlarının analizi keşfedici sıralı karma yöntemle yapılmış ve bu bağlamda, orta ve yükseköğretim coğrafya programlarının işlevselliği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Beşeri Coğrafya, Ortadoğu, Ortadoğu Tasavvuru, Zihinsel Tasarım, İçerik Analizi

Abstract

Turkey is located in a geographical position, at the intersection of the three continents (Asia, Europe and Africa). Therefore, it is defined by the metaphor of “bridge” in almost all relevant social science and geography books. By means of this metaphor, It is claimed that, on a narrow scale, Turkey interconnects the Middle East, the Balkans and the Caucasus, whereas on a large scale, interconnects Asia, Europe and Africa. This situation is of great importance in terms of historicity and geographical features of Turkey-Middle East relations. Therefore, the Middle East region is included in secondary and higher education curricula as important thematic areas of geography in terms of both natural and human contexts and it is aimed that students acquire in-depth knowledge about the Middle East [geography]. In this study, it is questioned how the preservice geography teachers conceive the concept of the Middle East and by which countries they define it. The sample group of the study, which was conducted as a mixed research design, consisted of ninety (90) preservice teachers who graduated from Geography Department at Çankırı Karatekin University. The data were collected by using a structured interview form that included open-ended questions. The obtained data were analysed by content analysis technique, collected under thematic dimensions, and evaluated according to gender and geographical region variables. In the second stage, chi-square independence test was used to test the correlation between the thematic dimensions and these two variables and the level of statistical significance was accepted as $P<0.05$. In this research, the analysis of meaning and mental designs that geography teacher candidates have assigned to the concept of Middle East was made by exploratory sequential mixed method and in this context, the functionality of secondary and higher education geography programs were discussed.

Keywords: Geography, Human Geography, The Middle East, The Concept of the Middle East, Mental Design, Content Analysis

¹ This study, which was presented as an oral presentation at the UCEK 2019 symposium in Eskisehir, is the first part of the comprehensive field research that includes preservice teachers' conceptions about the concept of the Middle East.

² Assoc. Prof., Ankara University, Faculty of Languages History and Geography, Department of Geography, 06100, Sıhhiye/ Ankara- TURKEY., <https://orcid.org/0000-0001-9191-1579>, ozgen@ankara.edu.tr

GİRİŞ

Ortadoğu kavramı, coğrafi bir bölge ve aynı zamanda askeri ve siyasal bir territoryal alan olarak batı merkezli bir adlandırmadır. Bölgenin sınırlarına ilişkin farklı belirlenim ve sayılılar bulunmaktadır. Güneybatı Asya'dan Mağribe, Balkanlardan Doğu Afrika'ya kadar birçok ülkeyi içine alan coğrafi bir lokasyon olarak Ortadoğu, birçok kurum ve kuruluş tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Çalışma Örgütü, Gıda ve Tarım Örgütü gibi birçok kurum ve kuruluşun çalışma ve hizmet alanına ilişkin veri tabanları, Ortadoğu kavramını farklı coğrafi lokasyonlara göre tanımlamaktadır. Bölgeyi tanımlayan bu kuruluşlara ait haritaların bazılarında Türkiye'nin de dâhil edildiği görülmektedir. Örneğin; *Royal Geographical Society (1920)*, Central Intelligence Agency (CIA, 1955; 1975), World Health Organisation (WHO, 1948), Food and Agriculture Organization (FAO, 1948; 2005), *Middle East Studies Association (2005)* gibi kuruluşlar tarafından yayınlanan haritalar bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Bu tanımlamalara göre Ortadoğu'nun belirgin ve kesinlik belirten sınırlarından söz etmek mümkün değildir. Kavram, siyasi bir nitelik taşıdığından, özellikle bölgesel ve küresel güç dinamiklerinin etkisiyle *-sınırlarının belirlenmesinde-* bir belirsizlik doğmuştur. Küresel güç ve ekonomik paylaşım alanlarından biri olarak Ortadoğu, kültürel çeşitliliği, zengin enerji potansiyeli ve bölgedeki siyasi iktidarsızlık ile hem küresel hem de bölgesel ölçekte dünya siyasetinin odağında yer almaktadır. Nitekim dünya ham petrol rezervinin üçte ikisi (Elmas, 2012: 58) ve doğalgaz rezervlerinin de yaklaşık yarısının (Öztürkler, 2009: 66) Ortadoğu'da bulunması, bu coğrafyaya yönelik çeşitli müdahaleleri de etkin kılmaktadır.

Ortadoğu, Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı dünyası arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir (Sakin ve Deveci, 2011: 282). Türkiye'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu aynı zamanda jeopolitik bakımdan değişim ve gelişmelerin süreklilik gösterdiği bir coğrafyadır. Dolayısıyla bu değişim ve gelişmelerin kaçınılmaz olarak etkilediği ülkelerden biri de Türkiye'dir. Coğrafi konumu nedeniyle farklı kültür bölgelerinin kesişiminde bulunan bir ülke olarak Türkiye, Ortadoğu ile çok köklü tarihi ve kültürel bağlarla sahiptir. Bu nedenle bölgede gerçekleşen olaylar doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye'yi etkilemektedir (Köşker, 2016: 1464). Bölgede yaşayan gruplar etnik ve dini temelli olarak düşünüldüğünde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları ile akrabalık ilişkilerine sahiptirler. Dolayısıyla onların yaşadıkları ülkelerdeki durumlarını ilgilendiren her gelişme kaçınılmaz olarak Türkiye'nin iç işlerini de etkilemektedir (Oğuzlu, 2012: 46).

Ortadoğu, batı menşeli bir kavramdır ve militarist bir ideolojinin üretimidir. Kavramı ilk kullanan (1902) Amerikalı deniz stratejisti Alfred T. Mahan (Koppes, 1976), İngiliz ve Rus imparatorluklarının Orta Asya'daki rekabetlerinin yanı sıra, bölgesel ölçekte, özellikle Basra körfezinin stratejik önemine (Palmer, 1992: 12-13) dikkat çekmiştir. Mahan, Ortadoğu kavramıyla kabaca, Arabistan ile Hindistan arasındaki alanı (Lewis, 1965: 9; Fromkin, 1989: 224) belirtmek için kullanmıştır. Avrupa merkezli bu kavramın farklı adlandırmaları olsa da (Güneybatı Asya, Yakındoğu ve 21. Yüzyılın popüler adlandırmalarından biri olan Büyük Ortadoğu gibi), hem bilimsel literatürde hem de sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşam pratiklerinde kabul gören bir kavram olmuştur. Peki, Ortadoğu olarak tanımlanan coğrafi alan ya da bölge nereyi kapsamaktadır? Hangi ülkeleri içine almaktadır ya da belirli bir sınırı var mıdır? Kavram, coğrafi bir adlandırma olmakla birlikte, çok boyutlu siyasal pratiklerin ve dolayısıyla toplumlar/kültürler/devletler/güçler arası çıkar çatışmalarının önemli alanlarından biri olarak tarihteki yerini almıştır. Ortadoğu'da özellikle üç başat unsur olarak; inanç/mezhep, etnik yapılanma ve ekonomik kazanımların ürettiği iktidar ve çıkar çatışmalarıdır. Bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmalar mevcuttur (Nevo, 1998; Kechichian, 2000; Girdner, 2005; Rubin, 2005; Pirincci, 2007; Doster, 2012; Efegil, 2013a; Efegil, 2013b; Sinkaya, 2016; Deniz, 2016; Zulfqar, 2018; Angrist, 2019) Ortadoğu'da iktidar eksenli mücadelelerin yoğun ve yaygın olmasının temel nedeni elbette ki bölgenin sahip olduğu doğal ve beşeri zenginliklerdir. Ayrıca kıtalar arası bir lokasyon olarak (Asya, Afrika ve Avrupa) Ortadoğu'da göç ve nüfus hareketlilikleri her daim diri olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte farklı kimlik ve aidiyetlere sahip toplumların yakın temas ve kontak kurduğu bir coğrafi bölge olmuştur. Özellikle coğrafi keşifler ve sanayi devrimiyle birlikte Batı, hammadde- kaynak arayışını arttırmış ve bölgenin keşfedilen yeraltı ve yerüstü zenginlikleri tüm güçlerin iştahını kabartmıştır. Ortadoğu bölgesine ilişkin, hem küresel hem de bölgesel ölçekli güçler arasında süregelen rekabet ve çatışmaların arka planını oluşturan en önemli aygıtlardan biri de bölgenin sahip olduğu enerji potansiyelidir (Özel, 2003; Üşümezsoy ve Şen, 2003; Akbaş, 2011; Altay ve Nugay, 2013). Pamir'e (2017) göre, günümüz dünya petrolünün %47,7'si Ortadoğu topraklarında yer almaktadır. Bu orana Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkeleri dâhil değildir. Bunun sonucunda, Ortadoğu'nun sahip olduğu zenginliklerin paylaşımında kaos ve çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Kimi zaman doğrudan işgal ve imha pratikleriyle (Haçlı seferleri gibi), kimi zaman ise postmodern darbe ve özellikle post-kolonyal uygulamalarla (askeri veya silahlı bir müdahaleden ziyade ideolojik aygıtlar aracılığıyla iktidarın değiştirilmesi) bölgedeki farklılıklar kullanılarak, çeşitli politik stratejilerle bölge yeniden inşa edilmiştir. Bu tür jeopolitik pratikler çeşitli çıkar varyantlarıyla günümüzde hala devam etmektedir.

Üç kıtanın (Asya, Avrupa ve Afrika) kesiştiği, farklı fiziki coğrafya özelliklerinin yanı sıra; çok sayıda kültürel zenginliklerin (özellikle dinsel/inançsal ve etnik kimliklerin) yaşadığı bu bölge; Türkiye'den nasıl tasavvur edilmekte ve

tanımlanmaktadır? Bu bağlamda, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin zihinsel tasarımlarının ortaya çıkarılması, bölgeyle ilgili farkındalıkların ve sürdürülen ilişkilerin anlaşılması ve gelişmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

AMAÇ

Bu araştırmada amaç, katılımcıların (öğretmen adaylarının) Ortadoğu kavramına ilişkin tasavvurlarını, Ortadoğu'nun hangi ülkelerden oluştuğunu ve bu kavrama yükledikleri anlamları *cinsiyet* ve *coğrafi bölge* değişkenlerine göre hem *pozitif* hem de *negatif* anlamlandırmalar üzerinden analiz etmektir. Bu bağlamda:

- Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin tasavvurları ve bu kavrama yükledikleri anlamlar nelerdir?
- Katılımcılara göre Ortadoğu hangi ülkelerden oluşmaktadır?
- Katılımcıların Ortadoğu tasavvurları ile *cinsiyet* ve *coğrafi bölge* değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, karma (mix) yöntem araştırmasıyla gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, nitel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeline dayalı ve yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak, katılımcıların görüşlerini içeren veriler elde edilmiştir. Bu uygulamayla amaç birey, grup veya toplumların herhangi bir temaya ilişkin görüş, düşünce ve tutumlarının ürettiği süreç ve anlayışın çerçevesini anlamak ve insanların bu somut ve soyut yaşamsal formlarını veya deneyimlerini nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktır (Özgen, 2016a: 158). Nitel araştırma, bir şemsiye terimdir ve tanımlamaya, çözmeye, yorumlamaya ve anlamla ilgili terimlere ulaşan teknikleri içermektedir (Van Maanen, 1979, akt: Merriam, 2013). Tarama modelleri; geçmişte veya halen var olan bir durumu, var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2000).

İkinci aşamada ise, araştırma verilerinden elde edilen kavramlar, anlamlı bütünlük oluşturdukları varsayılan boyutlar altında toplanmış ve bu boyutlar ile katılımcıların kişisel özellikleri arasında anlamlı bir bağlantı olup olmadığını test etmek amacıyla Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Böylelikle temin edilen birincil verilerle birlikte iki aşamalı bir veri seti elde edilmiş ve araştırmanın yöntemi de (nitel ve nicel) karma (mix) bir nitelik kazanmıştır. Çünkü Ki-kare işlemi, kategorik verilerin analizinde kullanılır. Nicel karar verme yöntemlerinden biri olan Ki-kare analizi, iki kategorik değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağlantı olup olmadığını test etmek için kullanılır. Ayrıca Ki-kare testi parametrik olmayan testler içinde en yaygın kullanımı olan testlerdendir ve değişik uygulama alanları vardır. Örneğin eğer iki nitel değişken arasında bir ilişkinin varlığı ortaya koymak istendiğinde Ki-kare bağımsızlık testine başvurmak gerekir (Bircan, Karagöz ve Kasapoğlu, 2003; Bakan ve Büyükbeye, 2004; Güngör ve Bulut, 2008). Böylelikle bu karma yöntemde nitel veri setine dayalı bir nicel analiz tekniğinden de yararlanılmıştır.

Creswell (2003) karma yöntemi üçüncü bir yaklaşım olarak vermektedir. Üçüncü bir araştırma paradigması olarak karma yöntemin, nitel ve nicel araştırma arasında bir köprü kurulmasına yardımcı olduğu da belirtilmektedir (Onwuegbuzie ve Leech, 2004). Karma yöntemin özellikle eğitim araştırmalarında kabul edilmesi gerektiğine ilişkin görüşler bulunmaktadır (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004; Leech ve Onwuegbuzie, 2009). Ayrıca sonuçların genellenebilirliğini artırmak için de karma yöntem kullanılabilir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004). Karma yöntem; Üçleme, Açıklayıcı ve Keşfedici olmak üzere üç temel başlıkta toplanır. Bu çalışmada da Keşfedici sıralı karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmacının nitel verileri keşfetmekle başladığı daha sonra ise bu bulguların nicel araştırma boyutunda kullanıldığı bir desendir (Creswell, 2014). Bu tasarımda önce nitel veriler toplanıp analiz edilir, bunu nicel veri takip eder. Nicel veri, nitel verileri çoğaltmak için kullanılır (Creswell, 2003). Başka bir ifadeyle tümevarımsal bir yaklaşımla katılımcılardan elde edilen veriler, aynı zamanda tümdengelim bir yaklaşımla analiz edilmiş ve veri setleri arasındaki bağlantı istatistiksel olarak test edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, coğrafya bölümünden mezun olmuş ve pedagojik formasyon eğitimi almış doksan (90) öğretmen adayından oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde "kolay ulaşılabilir örnekleme" (convenience sampling) yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında görüşlerine başvuru katılımcılara ilişkin katılımcı sayısı ve yüzdelik oranları, Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Özellikler	n	%
Cinsiyet	Kadın	34	38
	Erkek	56	62
Coğrafi Bölge	Karadeniz	10	11
	Marmara	10	11
	Ege	3	3
	Akdeniz	12	13
	İç Anadolu	29	32
	Doğu Anadolu	10	11
	G. Doğu Anadolu	16	18

Veri Toplama Aracı

Araştırmada verileri toplamak için standartlaştırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular:

- Ortadoğu kavramı size neyi çağrıştırmaktadır?
- Ortadoğu kavramına ilişkin pozitif ve negatif anlam içeren çağrışımlarınız veya yüklediğiniz anlamlar nelerdir?
- Ortadoğu hangi ülkelerden oluşmaktadır, yazınız?

Bu sorular, görüşme süresince herhangi bir müdahalede bulunulmadan ve değiştirilmeden tüm katılımcılara uygulanmıştır. Amaç, katılımcıların konuya ilişkin görüş ve yaklaşımlarını ortaya çıkarmak ve verilen cevapları tematik bağlamları üzerinden analiz ederek derinlikli bir değerlendirmede bulunmaktır. Bu bağlamda amaç; ilgili örneklem grubuna uygulanan görüşme formuyla katılımcıların duygu, düşünce, davranış ve bilgilerinden hareketle, insan davranışlarının detaylı bir şekilde analiz edilmesi ve tanımlanmasını sağlamaktır (Özgen, 2013a; 2013b). Daha sonra, katılımcı görüşlerinden elde edilen kavramlar tematik alt boyutlara göre tasnif edilerek, *cinsiyet* ve *coğrafi bölge* değişkenlerine göre istatistiksel analizi yapılmış ve çalışmanın verileri arasındaki bağıntının teyidi yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesinde öncelikle nitel veri analiz yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi tekniği, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan, konuya içkin derin ve örüntüsel bir çıkarsamadır. İçerik analizinde, katılımcıların görüşleri, gözlemleri veya herhangi bir dokümanın içeriğine içkin analizlerde tespit edilen kavramlar ve bu kavramlar arasındaki ilişkisellik anlamlı ve tutarlı bir şekilde açıklanır ve tanımlanır (Özgen, 2016a: 184). İçerik analizi, metnin içeriğini toplama ve analiz etme tekniğidir. *İçerik* iletilen sözcükler, anlamlar, resimler, semboller, düşünceler, temalar veya herhangi bu iletiye gönderme yapar. *Metin*, bir iletişim ortamı görevi gören her türden yazılı, görsel ya da sözlü öğedir (Neuman, 2014: 466). Patton'a (2014) göre, içerik analizi, hacimli olan nitel materyali alarak temel tutarlılıkları ve anlamları belirlemeye yönelik herhangi bir nitel veriye indirgeme ve anlamlandırma çabasıdır. İçerik analizinde, birbirine benzer verileri, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve okuyucunun anlayacağı şekilde organize ederek yorumlamak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Diğer bir ifadeyle, içerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir. Bu yorumlar, mesajın göndereni, mesajın kendisi ve mesajın alıcısı hakkındadır (Weber, 1989: 5). İkinci aşamada ise içerik analiziyle elde edilen kavramsal boyutların demografik değişkenlerle ne tür bir bağıntı oluşturduğu Ki-kare testiyle analiz edilmiştir. Böylelikle Ortadoğu kavramına yüklenen anlamlar ya da bu kavrama yönelik çağrışımlar analiz edilerek, anlamlı bir bütün oluşturduğu varsayılan boyutlar ile demografik değişkenler arasındaki bağıntı test edilmiştir. Bu işlemlerle hem tümevarım hem de tümdengelimsel bir analiz yapılmış ve okuyucuya geniş ölçekli bir kavramsal ağ formu sunulmuştur.

Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar analiz edilerek kodlanmış, kodlanan veriler benzerlik ve farklılıklarına göre farklı temalar altında toplanmıştır. Kodlanarak temalar altında gruplandırılan ifadeler frekans ve yüzde olarak tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca katılımcıların ifadelerinden alıntılara yer verilmiştir. İfadelerin sunumunda katılımcılar için belirlenmiş kısaltmalar, sıra sayısını (K1. K2. vs) ve cinsiyetlerini belirten (Erkek/ E, Kadın/ K) kodlamalar kullanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla iki uzmana elde edilen veriler, ulaşılan sonuçlar ve yorumlar arasında kurulan bağıntılar için tutarlılık incelemesi yaptırılarak teyit alınmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlam* ve çağrışımları toplam 20 kavramla, buna karşın *negatif anlam* ve tanımlamaları ise 26 kavramla ifade ettikleri belirlenmiştir. Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışım ve tanımlarını içeren kavramlar Fiziki ve Beşeri coğrafya alt dallarına göre tasnif edilmiş ve tablolaştırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Ortadoğu Kavramına İlişkin Tanımlamaların Coğrafya Alt Disiplin Alanlarına Göre Analizi							
Pozitif çağrışım ve tanımlamalar			Negatif çağrışım ve tanımlamalar				
Kavramlar		f	%	Kavramlar		f	%
Fiziki Coğrafya	Nehirler	11	2,8	Fiziki Coğrafya	Kuraklık	20	5,1
	Coğrafi konum	36	9,2		Yetersiz tarım	4	1
	Farklı iklimler	20	5,1		Bitki örtüsünün azlığı	13	3,3
	Bereketli topraklar	12	3,1		Engebeli reliyef	6	1,5
	Yol güzergâhları	22	5,6		Çöl	9	2,3
	Doğal gaz	18	4,6		Petrolün olması	15	3,8
	Petrol zenginliği	53	13,5		Ara Toplam/Oran	67	17
	Maden zenginliği	47	12		Sömürülme	38	9,7
Ara Toplam/Oran	219	55,9	Zülüm	26	6,6		
Beşeri Coğrafya	İlk medeniyetler	21	5,3	Beşeri Coğrafya	Karışıklık/ kaos	45	11,5
	Kutsal topraklar	21	5,3		Ucuz insan hayatı	11	2,8
	Kültürlerin kaynağı	27	6,9		Terör	23	5,9
	Farklı dinler	11	2,8		Mezhep çatışması	20	5,1
	Zengin medeniyetler	48	12,2		Savaş	57	14,5
	Tarihi-kültürel zenginlik	14	3,6		Göç	6	1,5
	Farklı kültürler	2	0,5		Huzursuzluk	17	4,3
	Müslümanlar	1	0,3		Gelir adaletsizliği	11	2,8
	Etnik gruplar	11	2,8		Zengin- fakir ülkeler	8	2
	Ekonomik gelişmişlik	8	2		Geri kalmışlık	16	4,1
	Turizm	7	1,8		Kısa ömür	2	0,5
	Çeşitli iş kolları	3	0,8		Yetersiz sağlık hizmeti	5	1,3
	Ara Toplam/Oran	174	44,3		Düşük eğitim	20	5,1
Genel Toplam	393	100	Etnik çeşitlilik	5	1,3		
			Müslümanlar	3	0,8		
			Yaşlı yönetici	3	0,8		
			Erkek egemenliği	6	1,5		
			Bilime önem verilmemesi	3	0,8		
			Ara Toplam/Oran	325	82,9		
			Genel Toplam	392	100		

Daha sonraki işlemlerde ise, katılımcıların pozitif anlam yükledikleri kavramlar, kapsam ve içeriklerine göre üç boyut (*Fiziki Coğrafya, Etnokültürel ve Ekonomik*) altında, negatif anlam ve tanımlamalar yükledikleri kavramlar ise dört boyutta (*Sosyopolitik, Ekonomik, Etnokültürel ve Fiziki Coğrafya*) toplanmıştır.

Araştırma verilerine ilişkin bulgular, dört kademededen oluşan bir analiz ve değerlendirme sürecinden oluşmaktadır. *Birincisi*, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışım ve tasavvurlarını içeren ifadelerin fiziki ve beşeri coğrafya alt dallarına göre dağılımı incelenmiş ve tablolaştırılmıştır. *İkincisi*, cinsiyet değişkenine göre katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin tasavvurları analiz edilmiştir. *Üçüncüsü*, katılımcıların (coğrafi) bölge değişkenlerine göre Ortadoğu'ya ilişkin tasavvur ve çağrışımları incelenmiştir. Dördüncü aşamada ise, Ortadoğu'yu oluşturan ülkelerinin cinsiyet ve coğrafi bölge değişkenine göre analizi yapılmış ve tablolaştırılmıştır.

Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışım ve tanımlamaları iki temel alt bilim dalı olarak, *Fiziki ve Beşeri Coğrafya* kapsamına göre tasnif edildi. Yapılan tasniflere göre, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%55,9) Ortadoğu kavramına ilişkin pozitif çağrışım ve tanımlamaları fiziki coğrafya kavramlarıyla ifade ettikleri, buna karşın %44,3'ünün ise beşeri coğrafya eksenli kavramsal tanımlamalarla Ortadoğu kavramını tasavvur ettiği belirlenmiştir (Tablo 2). Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin negatif çağrışım ve tanımlamalarında ise, tam tersi bir durum tespit edilmiş ve katılımcıların %82,9'unun beşeri ve %17'sinin ise fiziki coğrafya eksenli ifadelerle Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışım ve tasavvurlarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre, Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlamlar* değerlendirildiğinde, genel toplam içinde en yüksek oran *Etnokültürel* (%39,7), en düşük oran ise *Fiziki Coğrafya* (%25,7) boyutuna ilişkin ifade ve tanımlamaları içermektedir. *Ekonomik* boyut (%34,7) ise ikinci sırada yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Ortadoğu Kavramına Yüklene Olumlu/Pozitif Anlamın Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
	Kavramlar	f	%	f	%	f	%
Fiziki Coğrafya	Nehirler	3	2,1	8	3,2	11	2,8
	Coğrafi konum	14	9,7	22	8,8	36	9,2
	Farklı iklimler	7	4,9	13	5,2	20	5,1
	Bereketli topraklar	6	4,2	6	2,4	12	3,1
	Yol güzergâhları	10	6,9	12	4,8	22	5,6
	Ara Toplam/Oran	40	27,8	61	24,4	101	25,7
Etnokültürel	İlk medeniyetler	7	4,9	14	5,6	21	5,3
	Kutsal topraklar	5	3,5	16	6,4	21	5,3
	Kültürlerin kaynağı	5	3,5	22	8,8	27	6,9
	Farklı dinler	2	1,4	9	3,6	11	2,8
	Zengin medeniyetler	19	13,2	29	11,6	48	12,2
	Tarihi-kültürel zenginlik	7	4,9	7	2,8	14	3,6
	Farklı kültürler	0	0	2	0,8	2	0,5
	Müslümanlar	0	0	1	0,4	1	0,3
	Etnik gruplar	5	3,5	6	2,4	11	2,8
	Ara Toplam/Oran	50	34,9	106	42,4	156	39,7
Ekonomik	Ekonomik gelişmişlik	4	2,8	4	1,6	8	2,0
	Doğal gaz	9	6,3	9	3,6	18	4,6
	Petrol zenginliği	20	13,9	33	13,3	53	13,5
	Maden zenginliği	18	12,5	29	11,6	47	12,0
	Turizm	3	2,1	4	1,6	7	1,8
	Çeşitli iş kolları	0	0	3	1,2	3	0,8
	Ara Toplam/Oran	54	37,6	82	32,9	136	34,7
	Genel Toplam	144	100	249	100	393	100

Genel toplamda en sık ifade edilen ilk beş kavram sırasıyla; *petrol zenginliği* (%13,5), *zengin medeniyetler* (%12,2), *maden zenginliği* (%12,0), *coğrafi konum* (%9,2) ve *kültürlerin kaynağı* (%6,9) olarak sıralanmaktadır. Buna karşın en az frekans oranına sahip beş kavram ise sırasıyla; *Müslümanlar* (%0,3), *farklı kültürler* (%0,5), *çeşitli iş kolları* (%0,8), *turizm* (%1,8) ve *ekonomik gelişmişlik* (%2,0) olarak sıralanmaktadır. Katılımcılara ait bazı örnek ifadeler şöyledir:

K42-E: Ortadoğu Müslüman nüfusa ve bereketli topraklara sahiptir.

K19-K: Ortadoğu, Fırat ve Dicle gibi önemli nehirler ve zengin yer altı kaynaklarına sahiptir.

K24-K: Ortadoğu, çok farklı kültürlerin bir arada bulunduğu bölgedir.

Fiziki Coğrafya boyutunda yer alan beş kavramın üçünün kadın katılımcılar (*coğrafi konum*, *bereketli topraklar* ve *yol güzergâhları*), ikisinin ise erkek katılımcılar (*nehirler* ve *farklı iklimler*) tarafından daha yüksek frekans oranıyla (%) ifade edildiği belirlenmiştir. Ayrıca hem kadın (%9,7) hem de erkek (%8,8) katılımcıların fiziki coğrafya boyutu temelinde en çok *coğrafi konum* kavramını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Etnokültürel boyutta dokuz (9) kavramsal ifade yer almaktadır ve bu boyutta, katılımcıların yüksek bir oranla, tarih eksenli bir tanımlamaya vurgu yaptıkları görülmektedir. Bu boyutta yer alan en yüksek oran, Ortadoğu için *zengin medeniyetler* (%12,2) ifadesiyken, bu kavramı ifade eden kadın katılımcıların oranı %13,2 ve erkek katılımcıların oranı ise %11,6 olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar tarafından ifade edilen ve frekans oranı en düşük olan kavramlar ise, sırasıyla, *Müslümanlar* (%0,3), *farklı kültürler* (%0,5), *etnik gruplar* (%2,8) ve *farklı dinler* (%2,8) olarak belirlenmiştir (Tablo 3).

Ekonomik boyuta ilişkin analizlerde, en yüksek oranlı olumlu kavramsal ifade *petrol zenginliği* (%13,5) ve *maden zenginliği* (%12) olmuştur. En az ifade edilen ise *çeşitli iş kolları* tanımlaması yapan erkek katılımcılar (%1,2) olurken, bu kavramı ifade eden kadın katılımcı ise tespit edilmemiştir. Cinsiyet değişkeni bağlamında, bu boyuttaki kavramlar frekans oranlarına göre değerlendirildiğinde, erkek katılımcıların, kadın katılımcılara göre daha yüksek frekans oranına sahip oldukları belirlenmiştir. Ki-kare bağımsızlık testi analizlerine göre, cinsiyet değişkeni ile *olumlu anlam* ifade eden kavramsal boyutlar arasında istatistiksel olarak bir anlam tespit edilmemiştir (Tablo 3a).

Tablo 3a: Ortadoğu Kavramına Yüklene Olumlu Anlam ile Cinsiyet Bağlılığının Ki-Kare Analizi

Boyutlar	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Fiziki Coğrafya	40	27,8	61	24,4	101	25,7
Etno- kültürel	50	34,9	106	42,4	156	39,7
Ekonomik	54	37,6	82	32,9	136	34,7
Genel Toplam	144	100	249	100	393	100

Chi-Square=2,348; df=2; p=,309; %: Tablo 3'ten sütun yüzdesi alınmıştır.

Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin negatif anlam ve çağrışımları değerlendirildiğinde, dört boyutun frekans yüzdeleri oranları sırasıyla; *Sosyopolitik* (%61,9), *Ekonomik* (%19,6), *Fiziki Coğrafya* (%13,2) ve *Etnokültürel* (%5,2) olarak

belirlenmiştir. Genel toplamda en yüksek frekans oranına sahip üç ifade sırasıyla *savaş* (%14,5), *karışıklık/kaos* (%11,5) ve *sömürülme* (%9,7) şeklinde belirlenmiştir ki bu üç kavram aynı zamanda *Sosyopolitik* boyutta yer alan ve en yüksek frekans oranına sahip negatif tanımlamaları ifade etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Ortadoğu Kavramına Yüklenen Negatif Anlamaların Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı							
	Kavramlar	Kadın		Erkek		Toplam	
		f	%	f	%	f	%
Sosyopolitik	Sömürülme	16	10,5	22	9,2	38	9,7
	Zülüm	10	6,6	16	6,7	26	6,6
	Karışıklık/ kaos	17	11,2	28	11,7	45	11,5
	Ucuz insan hayatı	5	3,3	6	2,5	11	2,8
	Terör	9	5,9	14	5,8	23	5,9
	Mezhep çatışması	8	5,3	12	5	20	5,1
	Savaş	24	15,8	33	13,8	57	14,5
	Göç*	2	1,3	4	1,7	6	1,5
	Huzursuzluk*	5	3,3	12	5	17	4,3
Ara Toplam/Oran		96	63,2	147	61,4	243	61,9
Ekonomik	Gelir adaletsizliği*	3	2	8	3,3	11	2,8
	Zengin- fakir ülkeler	3	2	5	2,1	8	2
	Geride kalmışlık	7	4,6	9	3,8	16	4,1
	Petrolün olması	6	3,9	9	3,8	15	3,8
	Kısa ömür*	1	0,7	1	0,4	2	0,5
	Yetersiz sağlık hizmeti	2	1,3	3	1,3	5	1,3
	Düşük eğitim*	5	3,3	15	6,3	20	5,1
Ara Toplam/Oran		27	17,8	50	21	77	19,6
Etnokültürel	Etnik çeşitlilik	2	1,3	3	1,3	5	1,3
	Müslümanlar	1	0,7	2	0,8	3	0,8
	Yaşlı yönetici	1	0,7	2	0,8	3	0,8
	Erkek egemenliği	3	2	3	1,3	6	1,5
	Bilime önem verilmemesi*	2	1,3	1	0,4	3	0,8
Ara Toplam/Oran		9	6	11	4,6	20	5,2
Fiziki Coğrafya	Kuraklık	7	4,6	13	5,4	20	5,1
	Yetersiz tarım	1	0,7	3	1,3	4	1
	Bitki örtüsünün azlığı	7	4,6	6	2,5	13	3,3
	Engebeli relief	1	0,7	5	2,1	6	1,5
	Çöl	4	2,6	5	2,1	9	2,3
Ara Toplam/Oran		20	13,2	32	13,4	52	13,2
Genel Toplam		152	100	240	100	392	100

* Farklı boyutları kapsayan bağıntılara sahip kavramsal tanımlamaları ifade eder.

Sosyopolitik boyutta yer alan toplam kavram sayısı dokuz (9) olarak belirlenmiştir. En düşük frekans oranına sahip ilk üç kavram ise sırasıyla; *göç* (%1,5), *insan hayatının ucuz olması* (%2,8) ve *huzursuzluk* (%4,3) olarak ifade edilmiştir. Ayrıca kadın katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri olumsuz anlam ve çağrışımlar bağlamında; *savaş*, *sömürülme*, *ucuz insan hayatı*, *terör*, *mezhep çatışması* kavramlarını erkek katılımcılardan daha yüksek oranda ifade ettikleri belirlenmiştir. En düşük frekans oranına sahip kavramlar olarak; *göç* (%1,3) ve *huzursuzluk* (%3,3) kadın katılımcılar tarafından ifade edilirken, *ucuz insan hayatı* (%2,5) tanımlaması ise, erkekler tarafından kullanılmıştır.

Ekonomik boyuttaki kavramlar yedi (7) kavram altında birleştirilmiştir ve genel toplam içinde en yüksek frekans oranına sahiptir. İlk üç kavram sırasıyla; *düşük eğitim* (%5,1), *geride kalmışlık* (%4,1) ve *petrolün olması* (%3,8) olarak tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların ifade ettiği ve ekonomik boyutta yer alan olumsuz kavramsal tanımlamalar arasında en düşük frekans oranına sahip üç kavram sırasıyla; *kısa ömür* (%0,7), *yetersiz sağlık hizmeti* (%1,3), *gelir adaletsizliği* (%2) ve *zengin-fakir ülkeler* (%2) olarak ifade edilmiştir. Erkek katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik olumsuz tanımlamalarında ise, en düşük frekans oranına sahip ilk üç ifade; *kısa ömür* (%0,4), *bilime önem verilmemesi* (%0,4) ve *yetersiz sağlık hizmetleri* (%1,3) olarak belirlenmiştir (Tablo 4).

Etnokültürel boyutta yer alan kavramlar (5), cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde, kadın katılımcılar tarafından ifade edilen ve en yüksek frekans oranına sahip olumsuz ifadeler sırasıyla; *erkek egemenliği* (%2), *bilime önem verilmemesi* (%1,3) ve *etnik çeşitlilik* (%1,3) olmuştur. Kadın katılımcılar tarafından en az oranda ifade edilen olumsuz ifadeler ise, *Müslümanlar* (%0,7) ve *yaşlı yönetici* (%0,7) tanımlamaları olmuştur. Erkek katılımcıların, Etnokültürel boyutta yer alan kavramları ifade etme sıklıkları ise oransal olarak ve sırasıyla; *erkek egemenliği* (%1,3) ve *etnik çeşitlilik* (%1,3) olarak ifade edilmiştir. İfade edilen ve en düşük orana sahip kavramlar ise, *yaşlı yönetici* (%0,8), *Müslümanlar* (%0,8) ve *bilime önem vermemek* (%0,4) şeklinde ifade edilmiştir.

Fiziki Coğrafya boyutunda yer alan ve cinsiyet değişkenine göre, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin olumsuz çağrışımlarını ifade eden kavramlar (5) içinde en yüksek frekans oranına sahip olanlar sırasıyla; *kuraklık* (%5,1), *bitki örtüsünün az olması* (%3,3) ve *çöl* (%2,3) olarak belirlenmiştir. Ayrıca *Fiziki Coğrafya* boyut kapsamında hem kadın hem de erkek katılımcılar açısından en sık ifade edilen kavramlar, *kuraklık* ve *bitki örtüsünün azlığı* olarak belirlenirken, en az

ifade edilen tanımlamalar ise, *engebeli reliyef* ve *yetersiz tarım* ifadeleri olmuştur. Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin birkaç *olumsuz* örnek ifadeleri şunlardır:

Boyutlar	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sosyopolitik	96	63,2	147	61,4	243	61,9
Ekonomik	27	17,8	50	21	77	19,6
Etno-kültürel	9	6	11	4,6	20	5,2
Fiziki Coğrafya	20	13,2	32	13,4	52	13,2
Genel Toplam	152	100	240	100	392	100

ChiSquare= 0,830; df=3; p=,842. %: Tablo 4'ten sütun yüzdesi alınmıştır.

K6-E: Ortadoğu kuraklığın etkin olduğu bir yerdir.

K74-E: Ortadoğu bir savaş coğrafyasıdır.

K82-K: Ortadoğu, Batı'nın sömürdüğü ve savaşın hiç bitmediği bir coğrafyadır.

K21-E: Ortadoğu'da petrolün varlığı sömürü, din ve mezhep çatışmalarına neden olmaktadır.

Boyutlar ve cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığı test etmek için Ki-kare bağımsızlık testinden yararlanılmıştır. Analizlere göre, cinsiyet değişkeni ile *olumsuz anlam* ifade eden kavramsal boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağıntı tespit edilmemiştir (Tablo 4a).

Coğrafi bölgeler değişkenine göre, katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *olumlu anlam* ve çağrışımları içeren yirmi (20) kavram/ifade belirlenmiştir (Tablo 5).

Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri olumlu anlam ve çağrışımlarda en yüksek frekans oranı *Ekonomik* (f= 136; %40), en düşük frekans oranını ise *Etno-kültürel* (f= 109; %32) boyutta yer alan ifadeler oluşturmaktadır. *Fiziki Coğrafya* (f= 98; %28) boyutunda yer alan ifadeler ise, frekans oranı açısından üçüncü sırada yer almaktadır. Kavramsal algılamaların gelişmesinde ve inşa edilmesinde coğrafi bölgelerin (fiziki ve beşeri unsurların) etkisi ve önemi vardır (Özgen, 2010). Bu etki ve yansımalar, toplumsal dinamiklerin ve buna ilişkin çeşitli yaşamsal varyantların potansiyel durumuyla yakından ilgilidir. Çöl- kum ve sıcaklık ilişkisi ya da kutupların buz ve soğuk havayı çağrıştırması vs. Benzer şekilde savaş bölgesi veya "huzur adası" tanımlamalarının kaos ve dinginliği ifade etmesi gibi. Bu tür çağrışımlar, gündelik bilgi ve yaşamsal deneyimlerin yanı sıra, bireylerde inşa edilmiş algısal formların birer ürünü olarak da anlam kazanabilir. Katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik olumlu çağrışımlarının neler olduğu ve ne tür benzer ya da farklı kavramlar kullandıkları Tablo 5'te analiz edilmiştir.

Coğrafi Bölgeler	Karadeniz Bölgesi		Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		G.D. Anadolu Bölgesi		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kavramlar																
Fiziki Coğrafya																
Nehirler	1	2,9	0	0	0	0	2	4,9	5	4,6	1	2,6	2	3,3	11	3,2
Coğrafi konum	2	5,7	6	14	2	12	3	7,3	12	11	4	11	6	10	35	10
Farklı iklimler	3	8,6	2	4,7	0	0	2	4,9	7	6,4	2	5,3	4	6,7	20	5,8
Bereketli topraklar	1	2,9	3	7	0	0	2	4,9	5	4,6	0	0	0	0	11	3,2
Yol güzergâhları	2	5,7	3	7	2	12	2	4,9	5	4,6	2	5,3	5	8,3	21	6,1
Ara Toplam/Oran	9	26	14	33	4	24	11	27	34	31	9	24	17	28	98	28
Etnokültürel																
İlk medeniyetler	3	8,6	3	7	2	12	1	2,4	7	6,4	1	2,6	4	6,7	21	6,1
Kutsal topraklar	1	2,9	3	7	1	5,9	5	12	5	4,6	4	11	2	3,3	21	6,1
Kültürlerin kaynağı	2	5,7	2	4,7	3	18	2	4,9	8	7,3	4	11	1	1,7	22	6,4
Farklı dinler	2	5,7	2	4,7	1	5,9	1	2,4	2	1,8	2	5,3	3	5	13	3,8
Zengin medeniyetler	3	8,6	0	0	0	0	1	2,4	2	1,8	1	2,6	1	1,7	8	2,3
Tarihi- kültürel zenginlik	0	0	0	0	1	5,9	1	2,4	5	4,6	0	0	1	1,7	8	2,3
Farklı kültürler	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,8	0	0	0	0	2	0,6
Müslümanlar*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,6	2	3,3	3	0,9
Etnik gruplar	2	5,7	1	2,3	0	0	1	2,4	4	3,7	2	5,3	1	1,7	11	3,2
Ara Toplam/Oran	13	37	11	26	8	48	12	29	35	32	15	40	15	25	109	32
Ekonomik																
Ekonomik gelişim	1	2,9	2	4,7	0	0	0	0	2	1,8	0	0	3	5	8	2,3
Doğal gaz*	3	8,6	1	2,3	1	5,9	3	7,3	3	2,8	3	7,9	5	8,3	19	5,5
Maden zenginliği*	7	20	7	16	2	12	7	17	11	10	5	13	8	13	47	14
Petrol zenginliği*	2	5,7	5	12	1	5,9	7	17	18	17	6	16	12	20	51	15
Turizm	0	0	1	2,3	1	5,9	1	2,4	5	4,6	0	0	0	0	8	2,3
Çeşitli iş kolları	0	0	2	4,7	0	0	0	0	1	0,9	0	0	0	0	3	0,9
Ara Toplam/Oran	13	37	18	42	5	30	18	44	40	37	14	37	28	46	136	40
Genel Top.	35	100	43	100	17	100	41	100	109	100	38	100	60	100	343	100

Fiziki Coğrafya boyutunda yer alan ve katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri olumlu anlam ve çağrışımları içeren en yüksek frekans oranına sahip kavramlar sırasıyla Marmara (%33), İç Anadolu (%31) ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde (%28) ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. En düşük frekans oranına sahip ifadeler ise, Doğu Anadolu (%24) ve Ege Bölgesi'nde (%24) ikamet eden katılımcılar tarafından belirtilmiştir. *Fiziki Coğrafya* boyutunda en sık ifade edilen kavramlar sırasıyla, *Coğrafi konum* (%10), *yol güzergâhları* (%6,1) ve *farklı iklimler* (%5,8) ifadeleri olmuştur. Bu boyutta yer alan ve katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik tanımlamalarını içeren; *nehirler* kavramı Marmara ve Ege bölgesinde ikamet eden katılımcılar tarafından, *farklı iklimler* kavramı da yine Ege bölgesinde ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmemiştir. Benzer şekilde *bereketli topraklar* kavramının da Ege, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmediği belirlenmiştir.

Etnokültürel boyutta yer alan ve katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik olumlu anlam ve çağrışımlarını ifade eden kavramlar coğrafi bölgelere göre değerlendirildiğinde, ilk üç bölge; Ege Bölgesi (%48), Doğu Anadolu Bölgesi (%40) ve Karadeniz Bölgesi (%37) şeklinde sıralanmaktadır. Etnokültürel boyutta yer alan ve katılımcıların en sık ifade ettikleri ilk üç kavram; *Kültürlerin kaynağı* (%6,4), *Kutsal topraklar* (%6,1) ve *İlk medeniyetler* (%6,1) olarak belirlenmiştir. En düşük frekansa sahip ifadeler ise, *farklı kültürler* (%0,6) ve *Müslüman* (%0,9) kavramları olarak belirlenmiştir.

Ekonomik boyuta ilişkin değerlendirmelerde dikkat çeken en önemli özelliklerinin başında, Güneydoğu Anadolu (%46), Akdeniz (%44) ve Marmara bölgesinde (%42) ikamet eden katılımcıların, Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışımlarının ekonomik eksenli ifadelerden oluşmasıdır. Ekonomik boyutta yer alan ve Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışımları en düşük orana sahip olan coğrafi bölge ise Ege bölgesi olarak belirlenmiştir. Bir diğer önemli ayrıntı ise, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ikamet eden katılımcıların, Ortadoğu kavramına ilişkin çağrışımlarında *turizm* kavramı, Karadeniz, Ege, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ikamet eden katılımcılarda da *çeşitli iş kolları* kavramı yer almamaktadır (Tablo 5).

Tablo 5a: Ortadoğu Kavramına Yüklenen Olumlu Anlam ile Coğrafi Bölgeler İlişkisinin Ki-Kare Analizi

Coğrafi Bölgeler	Karadeniz Bölgesi		Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		G.D. Anadolu Bölgesi		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Fiz. Coğrafya	9	26	14	33	4	24	11	27	34	31	9	24	17	28	98	28
Etno-kültürel	13	37	11	26	8	48	12	29	35	32	15	40	15	25	109	32
Ekonomik	13	37	18	42	5	30	18	44	40	37	14	37	28	46	136	40
Genel Top.	35	100	43	100	17	100	41	100	109	100	38	100	60	100	343	100

Chi-Square=6,666; df=12; p=.879 %: Tablo 5'ten sütun yüzdesi alınmıştır.

Coğrafi bölgeler değişkeni ile Ortadoğu kavramına yüklenen olumlu anlamları içermeyen boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağıntının olup olmadığını test etmek için de Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Bu analizlere göre, coğrafi bölge değişkeni ile olumlu anlam ifade eden boyutlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bağıntının olmadığı belirlenmiştir (Tablo 5a). Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *olumsuz anlam* ve çağrışımlar coğrafi bölge değişkenine göre değerlendirildiğinde; *Sosyopolitik* (%61,9), *Ekonomik* (%20,4), *Fiziki Coğrafya* (%13,1) ve *Etnokültürel* (%5,1) boyut şeklinde bir frekans oranı ortaya çıkmıştır (Tablo 6). Buna göre, Ortadoğu kavramına ilişkin olumsuz çağrışımlar daha çok *sosyopolitik* boyuta ilişkin kavramları içermektedir.

Sosyopolitik boyuta ilişkin olumsuz çağrışımları içeren ifadeler içerisinde en yüksek frekans oranına sahip üç coğrafi bölge sırasıyla; Akdeniz (%73), Güneydoğu Anadolu (%69) ve İç Anadolu (%65) bölgeleridir. Bu boyutta yer alan ve en yüksek frekans oranına sahip ilk üç kavram ise; *savaş* (%14,8), *karışıklık* (%12,1) ve *sömürülme* (%9,9) şeklinde tespit edilmiştir. Bu boyuttaki en yüksek frekans oranına sahip üç kavram sırasıyla; İç Anadolu, G.D. Anadolu ve Marmara bölgesinde ikamet eden katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Ekonomik boyutta yer alan ve katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri olumsuz anlam ve çağrışımları yansıtan ifadeler içerisindeki toplamda en yüksek orana sahip ilk üç kavram sırasıyla; *düşük eğitim* (%4,7), *petrolün olması* (%4,4) ve *geri kalmışlık* (%3,9) olarak belirlenmiştir. Bu üç kavramın coğrafi bölgelere göre dağılışı, Karadeniz (%9,1), Ege (%16) ve Doğu Anadolu (%9,3) şeklinde sıralanmaktadır.

Etnokültürel boyutta yer alan kavramların, genel toplamda diğer boyutlarla kıyaslandığında, oldukça düşük bir frekans oranına (%5,1) sahip olduğu görülmektedir. Bu boyutta yer alan ve katılımcılar tarafından en sık ifade edilen kavramlar

ise, *erkek egemenliği* (%2,2), *etnik çeşitlilik* (%1,2) ve *bilime önem verilmemesi* (%1) olarak belirlenmiştir. Bu olumsuz ifadelerin frekans oranı en yüksek olan ilk üç bölge; Ege (%11), Akdeniz (%4,5) ve G. Anadolu (%2,7) bölgeleridir.

Fiziki Coğrafya boyutunda, katılımcıların olumsuz anlam ve çağrışımlarıyla ilgili en yüksek frekans oranına sahip ilk üç kavram; *kuraklık*, *bitki örtüsünün az olması* ve *çöl* kavramları olmuştur. Coğrafi bölgelere göre dağılışa bakıldığında; Karadeniz Bölgesi'nde ikamet eden katılımcıların *kuraklık* (%9,1), Ege Bölgesi'nde ikamet eden katılımcıların ise *bitki örtüsünün azlığı* (%11) ve *çöl* (%5,3) kavramlarını daha sık ifade ettikleri belirlenmiştir. *Fiziki Coğrafya* boyutunda yer alan ve katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri olumsuz anlam ve çağrışımlarını ifade eden kavramlarda en yüksek frekans oranına sahip ilk üç bölge sırasıyla; Karadeniz, Marmara ve Ege bölgelerinde ikamet eden katılımcılardan oluşmaktadır (Tablo 6). Katılımcıların birkaç örnek ifadesi şunlardır:

K41-K: Ortadoğu enerji kaynakları bakımından zengin olduğu için karışıklık ve sömürü vardır.

K84-K: Ortadoğu bilime önemin verilmediği ve sağlık koşullarının yetersiz olduğu bölgedir.

K23-E: İklimin sıcak olması nedeniyle Ortadoğu'da tarımsal yetersizlikler vardır.

K77-E: Ortadoğu, sırtını batıya yaslayan yaşlı yöneticilerin olduğu bir bölgedir.

Tablo 6: Ortadoğu Kavramına Yüklenen Negatif Anlamın Coğrafi Bölge Değişkenine Göre Dağılımı

	Karadeniz Bölgesi		Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		G.D. Ana. Bölgesi		Toplam		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
Sosyopolitik	Sömürülme	6	13,6	8	16	1	5,3	6	14	11	8,2	1	2,3	7	9,6	40	9,9
	Zülüm	3	6,8	2	4,1	1	5,3	3	6,8	7	5,2	3	7	6	8,2	25	6,2
	Karışıklık/ kaos	5	11	6	12	0	0	3	6,8	18	13	5	12	12	16,4	49	12,1
	İnsan hayatı ucuz!	0	0	1	2	1	5,3	0	0	4	3	1	2,3	4	5,5	11	2,7
	Terör	0	0	1	2	1	5,3	4	9,1	11	8,2	4	9,3	1	1,4	22	5,4
	Mezhep çatışması	2	4,5	1	2	0	0	5	11	6	4,5	2	4,7	3	4,1	19	4,7
	Savaş	6	14	6	12	1	5,3	9	21	24	18	4	9,3	10	13,7	60	14,8
	Göç	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2,2	2	4,7	0	0	5	1,2
	Huzursuzluk	2	4,5	1	2	0	0	2	4,5	3	2,2	3	7	7	9,6	18	4,4
	Ara Top./Oran	24	54	26	53	5	27	32	73	87	65	25	58	50	69	249	61,4
Ekonomik	Gelir eşitsizliği	2	4,5	2	4,1	1	5,3	1	2,3	2	1,5	2	4,7	1	1,4	11	2,7
	Zengin-fakir ülke	0	0	2	4,1	1	5,3	0	0	4	3	1	2,3	1	1,4	9	2,2
	Geri kalmışlık	0	0	3	6,1	1	5,3	1	2,3	6	4,5	4	9,3	1	1,4	16	3,9
	Petrolün olması	1	2,3	3	6,1	3	16	1	2,3	4	3	3	7	3	4,1	18	4,4
	Kısa ömür	0	0	0	0	2	11	0	0	0	0	1	2,3	1	1,4	4	1
	Yetersiz sağlık hizm.	1	2,3	0	0	1	5,3	1	2,3	1	0,7	1	2,3	1	1,4	6	1,5
	Düşük eğitim	4	9,1	1	2	0	0	2	4,5	7	5,2	3	7	2	2,7	19	4,7
Ara Top./Oran	8	18	11	22	9	48	6	14	24	18	15	35	10	14	83	20,4	
Etnokültürel	Etnik çeşitlilik	0	0	2	4,1	0	0	2	4,5	1	0,7	0	0	0	0	5	1,2
	Müslümanlar	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0,7	0	0	0	0	1	0,2
	Yaşlı yönetici	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,5	0	0	0	0	2	0,5
	Erkek egemenliği	2	4,5	0	0	2	11	1	2,3	2	1,5	1	2,3	1	1,4	9	2,2
	Bil.önem verilmemesi	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1,5	0	0	2	2,7	4	1
Ara Toplam/Oran	2	4,5	2	4,1	2	11	3	6,8	8	5,9	1	2,3	3	4,1	21	5,1	
Fiziki Coğrafya	Kuraklık	4	9,1	3	6,1	0	0	2	4,5	8	6	1	2,3	2	2,7	20	4,9
	Yetersiz tarım	2	4,5	1	2	0	0	0	0	2	1,5	0	0	1	1,4	6	1,5
	Az bitki örtüsü	1	2,3	3	6,1	2	11	0	0	1	0,7	0	0	4	5,5	11	2,7
	Engbeli relief	1	2,3	1	2	0	0	1	2,3	1	0,7	0	0	2	2,7	6	1,5
	Çöl	2	4,5	2	4,1	1	5,3	0	0	3	2,2	1	2,3	1	1,4	10	2,5
Ara Top./Oran	10	23	10	20	3	16	3	6,8	15	11	2	4,6	10	14	53	13,1	
Genel Toplam	44	100	49	100	19	100	44	100	134	100	43	100	73	100	406	100	

Tablo 6'daki kavramsal boyutlar ile coğrafi bölge değişkenleri arasında istatistiksel bir bağıntı olup olmadığını test etmek için Ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve analiz sonuçlarına göre katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *olumsuz anlam* ve çağrışımlar ile coğrafi bölge değişkenleri arasında anlamlı bir bağıntı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6a: Ortadoğu Kavramına Yüklenen Negatif Anlam ve Coğrafi Bölgeler Bağlılığının Ki-Kare Analizi

Coğrafi Bölgeler >	Karadeniz Bölgesi		Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		G.D. Anadolu Bölgesi		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sosyopolitik	24	54	26	53	5	27	32	73	87	65	25	58	50	69	249	61,4
Ekonomik	8	18	11	22	9	48	6	14	24	18	15	35	10	14	83	20,4
Etnokültürel	2	4,5	2	4,1	2	11	3	6,8	8	5,9	1	2,3	3	4,1	21	5,1
Fiz. Coğrafya	10	23	10	20	3	16	3	6,8	15	11	2	4,6	10	14	53	13,1
Genel Top.	44	100	49	100	19	100	44	100	134	100	43	100	73	100	406	100

Chi-Square=32,679; df=18; p=,018* %: Tablo 6'dan sütun yüzdesi alınmıştır.

Ki karenin anlamlı çıkması ($P < 0,05$ olması) frekansların dengeli dağılmadığı anlamını verir. Hangi hücredeki frekansın dengeyi bozduğu tabloya bakılarak (%'lik orandan) bu dengesizlik hakkında bir fikir ileri sürülebilir. Örneğin, kavramsal ifadelerin oranları (%), buldukları satırdaki diğer oranlara (%) göre aşırı büyük ya da küçük olan veriler üzerinden olumlu ya da olumsuz yorumlar yapılır. Buna göre; katılımcıların yaşadıkları bölge ile Ortadoğu kavramına yükledikleri anlam arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır (Chi-square= 32,679; sd=18; $P < 0,05$). Akdeniz bölgesindeki katılımcılar Ortadoğu kavramına genellikle *Sosyopolitik* anlam, Ege bölgesindeki katılımcıların daha çok *Ekonomik*, Karadeniz bölgesindeki katılımcıların ise daha çok *Fiziki Coğrafya* ile ilgili *olumsuz anlamlar* yükledikleri, Doğu Anadolu bölgesindeki katılımcıların ise diğer bölgelere göre, *Etnokültürel* kavramlara daha az yer verdikleri belirlenmiştir.

Ortadoğu Neresidir ya da Hangi Ülkelerden Oluşmaktadır?

Ortadoğu kavramını tanımlayan belirli bir coğrafi bölge tanımı bulunmamaktadır. Hangi ülkeleri kapsadığı ya da ne amaçla kullanıldığı da belirsizdir. Dahası sosyal bilimcilerin de üzerinde hem fikir oldukları bir coğrafi alan/ bölge tanımı yoktur. Bu muğlaklık küresel güçlerin veya çoğunlukla bu güçlerin finanse ettiği Birleşmiş Milletler/ United Nations (BM/UN), The North Atlantic Treaty Organization/ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi çeşitli uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından ilgi, hizmet ya da belirli bir müdahalede bulunma gerekçelerine göre ortaya çıkmakta ve farklılaşmaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu kavramının sınırları belirli amaç ve konulara göre kolaylıkla genişleyip daralabilmekte ve buna bağlı olarak da, farklı ülkeleri içine alabilmektedir. Kuzeyde Balkan yarımadası, Ukrayna ve Kafkaslar, batıda İber yarımadası (Portekiz ve İspanya) ve mağrip ülkeleri (Moritanya, Fas, Cezayir), güneyde Sudan, Somali, Etiyopya, Kenya ve doğuda ise, Hindistan, Bangladeş, Kazakistan ve Kırgızistan'a (hatta Çin'in batısına) kadar yayılabilmektedir. Araştırmada, *Ortadoğu hangi ülkelerden oluşmaktadır? Ya da Ortadoğu'yu oluşturan ülkeler hangileridir?* Sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar analiz edildiğinde, %66,9 oranında ifade edilen ülkeler sırasıyla; Türkiye, İran, Irak, Suriye, İsrail, Mısır, Lübnan, S. Arabistan, Filistin ve Yemen olarak belirlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Cinsiyet Değişkenine Göre, Ortadoğu'yu Oluşturan Ülkeler

No	Ülkeler	Kadın	%	Erkek	%	Toplam	%
1	Türkiye	28	9,2	53	9,2	81	9,2
2	İran	29	9,6	51	8,9	80	9,1
3	Irak	27	8,9	52	9,1	79	9,0
4	Suriye	30	9,9	49	8,6	79	9,0
5	İsrail	22	7,3	41	7,2	63	7,2
6	Mısır	17	5,6	40	7,0	57	6,5
7	Lübnan	14	4,6	30	5,2	44	5,0
8	S. Arabistan	13	4,3	26	4,5	39	4,5
9	Filistin	10	3,3	22	3,8	32	3,7
10	Yemen	10	3,3	22	3,8	32	3,7
11	BAE	10	3,3	19	3,3	29	3,3
12	Ürdün	11	3,6	16	2,8	27	3,1
13	Katar	10	3,3	15	2,6	25	2,9
14	Umman	6	2,0	16	2,8	22	2,5
15	Bahreyn	6	2,0	7	1,2	13	1,5
16	Afganistan	12	4,0	10	1,7	22	2,5
17	Kuveyt	5	1,7	12	2,1	17	1,9
18	Cezayir	9	3,0	15	2,6	24	2,7
19	Libya	2	0,7	19	3,3	21	2,4
20	Fas	6	2,0	10	1,7	16	1,8
21	Gürcistan	5	1,7	8	1,4	13	1,5
22	Tunus	5	1,7	7	1,2	12	1,4
23	Azerbaycan	4	1,3	8	1,4	12	1,4
24	Sudan	2	0,7	7	1,2	9	1,0
25	Ermenistan	1	0,3	6	1,0	7	0,8
26	Kıbrıs	1	0,3	4	0,7	5	0,6
27	Pakistan	2	0,7	3	0,5	5	0,6
28	Somali	2	0,7	1	0,2	3	0,3
29	Türkmenistan	1	0,3	2	0,3	3	0,3
30	Özbekistan	2	0,7	0	0,0	2	0,2
31	Habeşistan	1	0,3	1	0,2	2	0,2
32	Kırgızistan	0	0,0	1	0,2	1	0,1
Genel Toplam		303	100	573	100	876	100

Katılımcılar, Ortadoğu kavramını büyük oranda Arap yarımadası, Türkiye, İran, İsrail ve Mısır'ı da içine alan bir coğrafi lokasyon üzerinden tanımladıkları belirlenmiştir (Tablo 7). Buna göre, katılımcıların Ortadoğu algısı Arap yarımadası ve çevresindeki ülkeleri de içine alan bir coğrafi bölge olarak tasavvur edilmektedir. Cinsiyet değişkenine göre, kadın ve erkek katılımcılar arasında yüksek oranda farklılıklar olmamakla birlikte özellikle; Afganistan, Ürdün, İran, Suriye, Katar, Bahreyn, Cezayir, Fas, Gürcistan, Tunus, Özbekistan'ı daha çok ifade eden ve Ortadoğu ülkesi olarak tanımlayan kadın katılımcılar olmuştur. Buna karşın erkek katılımcıların ise; Mısır, Lübnan, S. Arabistan, Yemen, Filistin, Umman, Kuveyt, Sudan, Libya, Kırgızistan, Kıbrıs ve Ermenistan'ı niceliksel olarak daha çok ifade ettikleri belirlenmiştir.

Tablo 8: Coğrafi Bölge Değişkenine Göre, Ortadoğu'yu Oluşturan Ülkeler

No	Ülkeler	Karadeniz Bölgesi		Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Akdeniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		G.D. Anadolu Bölgesi		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	Türkiye	8	9,8	9	11,1	3	8,3	9	8,6	28	9,0	10	9,8	14	8,8	81	9,2
2	İran	9	11,0	7	8,6	2	5,6	11	10,5	28	9,0	10	9,8	13	8,1	80	9,1
3	Irak	10	12,2	8	9,9	2	5,6	10	9,5	27	8,7	7	6,9	15	9,4	79	9,0
4	Suriye	10	12,2	7	8,6	2	5,6	9	8,6	26	8,4	10	9,8	15	9,4	79	9,0
5	İsrail	5	6,1	8	9,9	2	5,6	9	8,6	22	7,1	9	8,8	8	5,0	63	7,2
6	Mısır	6	7,3	5	6,2	2	5,6	7	6,7	22	7,1	6	5,9	9	5,6	57	6,5
7	Lübnan	4	4,9	3	3,7	3	8,3	5	4,8	13	4,2	5	4,9	11	6,9	44	5,0
8	S. Arabistan	4	4,9	6	7,4	2	5,6	3	2,9	15	4,8	4	3,9	5	3,1	39	4,5
9	Filistin	5	6,1	4	4,9	1	2,8	3	2,9	10	3,2	3	2,9	6	3,8	32	3,7
10	Yemen	4	4,9	2	2,5	2	5,6	4	3,8	10	3,2	4	3,9	6	3,8	32	3,7
11	BAE	4	4,9	1	1,2	1	2,8	3	2,9	11	3,5	4	3,9	5	3,1	29	3,3
12	Ürdün	0	0,0	4	4,9	2	5,6	3	2,9	12	3,9	2	2,0	4	2,5	27	3,1
13	Katar	1	1,2	3	3,7	1	2,8	4	3,8	10	3,2	3	2,9	3	1,9	25	2,9
14	Umman	3	3,7	3	3,7	2	5,6	2	1,9	7	2,3	2	2,0	3	1,9	22	2,5
15	Bahreyn	0	0,0	1	1,2	2	5,6	2	1,9	5	1,6	2	2,0	1	0,6	13	1,5
16	Afganistan	1	1,2	0	0,0	1	2,8	3	2,9	11	3,5	3	2,9	3	1,9	22	2,5
17	Kuveyt	0	0,0	1	1,2	1	2,8	1	1,0	5	1,6	4	3,9	5	3,1	17	1,9
18	Cezayir	0	0,0	1	1,2	2	5,6	2	1,9	9	2,9	3	2,9	7	4,4	24	2,7
19	Libya	2	2,4	3	3,7	0	0,0	1	1,0	8	2,6	2	2,0	5	3,1	21	2,4
20	Fas	0	0,0	1	1,2	0	0,0	3	2,9	6	1,9	2	2,0	4	2,5	16	1,8
21	Gürcistan	1	1,2	1	1,2	1	2,8	2	1,9	2	0,6	0	0,0	6	3,8	13	1,5
22	Tunus	1	1,2	0	0,0	1	2,8	2	1,9	3	1,0	2	2,0	3	1,9	12	1,4
23	Azerbaycan	3	3,7	0	0,0	0	0,0	2	1,9	4	1,3	2	2,0	1	0,6	12	1,4
24	Sudan	1	1,2	1	1,2	1	2,8	1	1,0	3	1,0	2	2,0	0	0,0	9	1,0
25	Ermenistan	0	0,0	1	1,2	0	0,0	0	0,0	4	1,3	1	1,0	1	0,6	7	0,8
26	Kıbrıs	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	1,0	0	0,0	2	1,3	5	0,6
27	Pakistan	0	0,0	1	1,2	0	0,0	1	1,0	1	0,3	0	0,0	2	1,3	5	0,6
28	Somali	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	1,0	1	0,3	0	0,0	1	0,6	3	0,3
29	Türkmenistan	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	1,0	1	0,3	0	0,0	1	0,6	3	0,3
30	Özbekistan	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	1,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	2	0,2
31	Habeşistan	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	0,6	0	0,0	0	0,0	2	0,2
32	Kırgızistan	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,6	1	0,1
	Toplam	82	100	81	100	36	100	105	100	310	100	102	100	160	100	876	100

Coğrafi bölge değişkenine göre *Türkiye'yi* Ortadoğu ülkesi olarak gören katılımcıların ($f= 81$; %90) oldukça yüksek bir frekans oranına sahip olduğu belirlenmiştir. Toplam frekans oranları üzerinden hesaplanan veriler **Tablo 8'**de verilmiştir. Buna göre, *ikinci* sırada İran ($f= 80$; %89), *üçüncü* sırada Irak ($f= 79$; %88), *dördüncü* sırada Suriye ($f= 79$; %88) ve *beşinci* sırada ise İsrail'in ($f= 63$; %70) ifade edildiği bir Ortadoğu tasavvuru katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Katılımcıların Ortadoğu kavramıyla tasavvur ettikleri ülke sayısı 32 olarak tespit edilmiştir. Coğrafi bölge değişkenine göre, Ortadoğu ülkesi olarak ifade edilme durumları, en yüksek frekans oranları dikkate alınarak şöyle özetlenebilir:

- Karadeniz bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek frekans oranıyla ifade ettikleri ülkeler sırasıyla; Irak (%12,2), Suriye (%12,2), İran (%11,0) ve Türkiye (%9,8) olmuştur.
- Marmara bölgesinde ikamet eden katılımcıların, Ortadoğu ülkesi olarak ilk sıraya Türkiye'yi (%11,1), iki ve üçüncü sıraya Irak ve İsrail (%9,9), dördüncü sıraya ise İran ve Suriye'yi (%8,6) konumlandıkları belirlenmiştir.
- Ege bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek orana sahip ilk iki ülke Türkiye (%8,3) ve Lübnan (%8,3) iken, sonrasında ise aynı orana sahip (%5,6); İran, Irak, Suriye, İsrail, Mısır, S. Arabistan, Yemen, Ürdün, Bahreyn, Umman ve Cezayir olarak tanımladıkları tespit edilmiştir.

- Akdeniz bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek oranına sahip ülkeler sırasıyla; İran (%10,5), Irak (%9,5) ve aynı orana sahip (%8,6) Türkiye, Suriye ve İsrail olarak belirtilmiştir.
- İç Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcıların, Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek orana sahip ülkeler olarak sırasıyla; Türkiye (%9,0), İran (%9,0), Irak (%8,7) ve Suriye (%8,4) olarak tasavvur ettikleri ve konumlandıkları belirlenmiştir.
- Doğu Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek frekans oranıyla ifade ettikleri ülkeler; Türkiye (%9,8), İran (%9,8), Suriye (%9,8) ve İsrail (%8,8) olarak belirtilmiştir.
- Güneydoğu Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu ülkesi olarak tanımladıkları ve en yüksek frekans oranıyla ifade ettikleri ülkeler; Irak (%9,4), Suriye (%9,4), Türkiye (%8,8) ve İran (%8,1) olarak belirtilmiştir.

SONUÇ

Katılımcıların, Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif* tanımlamalar üç (3) boyut (*Fiziki Coğrafya, Etnokültürel, Ekonomik*) altında tanımlanmıştır. Buna karşın kavrama yüklenen *negatif* anlamsal boyutlar ise dört (4) boyut altında (*Sosyopolitik, Ekonomik, Etnokültürel ve Fiziki Coğrafya*) tanımlanmış ve tümevarımsal bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Ortadoğu kavramına yüklenen pozitif anlamlı kavramlar yirmi (20) iken, negatif anlam içeren kavram sayısı ise yirmi altı (26) olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik tasavvurlarının daha çok negatif anlamlar içerdiği belirlenmiştir. Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlamlar*, cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde, kadın katılımcıların daha çok *Ekonomik* boyuta (%37,6), erkek katılımcıların ise *Etnokültürel* boyuta (% 42,4) ilişkin kavramsal ifadeler kullandıkları belirlenmiştir (Tablo 3). Diğer bir ifadeyle kadın katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlamlar* daha çok *Ekonomik* eksenli ifadeler/ tanımlamalar olurken, erkek katılımcıların ise daha çok *Etnokültürel* eksenli tanımlamalar yaptıkları belirlenmiştir. Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri anlamların daha çok olumsuz ifadelerle tanımlanmış olması, Ortadoğu kavramının gündelik yaşam pratikleri ve özellikle [Althusser'in \(2014\)](#) devletin ideolojik aygıtları üzerinden değerlendirmek gerekir (Şekil 1, 2). Hiç şüphesiz öğretim müfredatları ve siyasal düzlemin yanı sıra, özellikle küresel bilişim ağlarının etkisini ve diğer sosyal medya araçlarının etkisini de göz ardı etmemek gerekir.

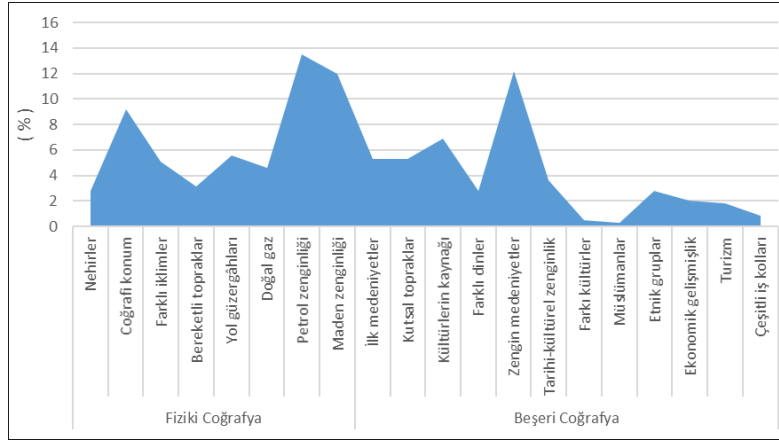
Kadın katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin pozitif tanımlamalarda en sık ifade ettikleri kavramlar ise; “*petrol zenginliği, zengin medeniyetler, maden zenginliği ve coğrafi konum*” olarak belirlenmiştir. *Farklı kültürler, Müslümanlar ve çeşitli iş kolları* ifadelerinin ise kadın katılımcılar tarafından ifade edilmediği, yalnızca erkek katılımcılar tarafından dile getirildiği tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre, kadın katılımcıların Ortadoğu'ya yönelik en sık ifade ettikleri negatif anlama sahip kavramlar; *Sosyopolitik* (% 63,2) boyutta yer alan; *savaş, karışıklık/ kaos ve sömürülme* kavramlarıdır. Bu kavramlar, katılımcıların Ortadoğu'ya ilişkin negatif algılarını etkin bir şekilde yansıtmaktadır. Bu üç kavramın genel toplam içindeki oranı %37,5 olarak belirlenmiştir (Tablo 4). Bu üç kavramı ifade eden erkek katılımcıların oranı ise, %34,7 olarak hesaplanmıştır. Kadın katılımcılar tarafından ifade edilen ve en az orana sahip (her biri % 0,7) kavramlar ise; *kısa ömür, Müslümanlar, yaşlı yönetici, yetersiz tarım ve engebeli reliyef* olarak tespit edilmiştir. Benzer şekilde erkek katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin negatif tanımlamalarında dile getirdikleri ve en düşük orana sahip kavramlar ise %0,4'lük oranla; “*bilime önem verilmemesi, kısa ömür* ve %0,8'lik orana sahip olan; *Müslümanlar ve yaşlı yöneticiler*” şeklinde belirtilmiştir.

Düşük eğitim ifadesini ise, erkek katılımcıların (%6,3), kadın katılımcılara göre daha sık ifade ettikleri belirlenmiştir. Erkek katılımcıların *savaş*, kadın katılımcıların ise *sömürülme* ifadelerini daha sık ifade ettikleri (%63,2) belirlenmiştir. Bu kavramsal tanımlamaların, toplumsal cinsiyete ilişkin düşünce kalıplarıyla da ilgili olduğu ileri sürülebilir.

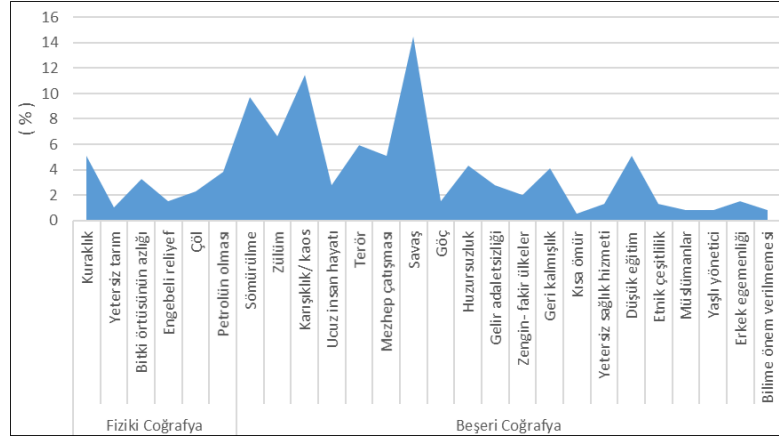
Kadın katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlamlardan* ilk üç tanımlama sırasıyla; *petrol zenginliği* (%13,5), *zengin medeniyetler* (%12,2) ve *maden zenginliği* (%12,0) olarak belirlenmiştir. Ortadoğu kavramına yönelik negatif tanımlamalar ise; *savaş* (%14,5), *karışıklık/ kaos* (%11,5) ve *sömürülme* (%9,7) şeklinde ifade edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin pozitif tasavvurları boyutlar bazında değerlendirildiğinde, *Fiziki Coğrafya* ve *Ekonomik* boyutta kadın katılımcıların, *Etnokültürel* boyutta ise erkek katılımcıların daha yüksek oranda kavramlar kullandıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla kadınların Ortadoğu kavramını *fiziki coğrafya* ve *ekonomik* bağlamlarla ilişkilendirdiği, erkek katılımcıların ise, Ortadoğu kavramını daha çok Etnokültürel tasavvurlarla tanımladığı belirlenmiştir.

Şekil 1: Katılımcıların Ortadoğu Kavramına Yükladıkları Pozitif Anlamlar ve Frekans Oranları (%)

Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin negatif tasavvurları değerlendirildiğinde, *Sosyopolitik* ve *Etnokültürel* boyutlarda kadınlar, *Ekonomik* ve *Fiziki Coğrafya* boyutlarında ise erkek katılımcıların ifade ettikleri kavramların daha yüksek oranda olduğu belirlenmiştir. Buna göre, kadın katılımcıların Ortadoğu'ya ilişkin olumsuzlukları *Sosyopolitik* ve *Etnokültürel*, erkek katılımcıların ise *Ekonomik* ve *Fiziki Coğrafya* eksenli ifadelerle kullandıkları belirlenmiştir.

Şekil 2: Katılımcıların Ortadoğu Kavramına Yükladıkları Negatif Anlamlar ve Frekans Oranları (%)

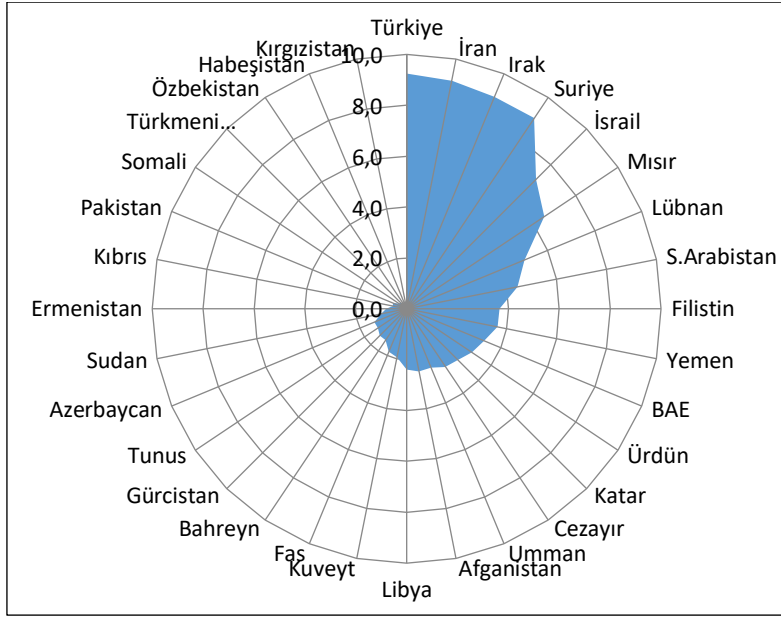
Coğrafi bölgeler değişkenine göre, katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *pozitif anlam* ve tanımlamalar, tematik alanlara göre oluşturulan üç ana boyut (*Fiziki Coğrafya*, *Etnokültürel* ve *Ekonomik*) bağlamında değerlendirildiğinde; en sık ifade edilen (dolayısıyla en yüksek orana sahip) üç kavram; *petrol zenginliği* (%15), *maden zenginliği* (%14) ve *coğrafi konum* (%14) ifadeleri olmuştur. En düşük orana sahip üç kavram ise; *farklı kültürler* (%0,6) *Müslümanlar* (%0,9), ve *farklı iş kolları* (%0,9) şeklinde belirtilmiştir. Katılımcıların Ortadoğu kavramına yönelik pozitif anlamlandırmalarının boyutlara göre durumu değerlendirildiğinde;

- *Fiziki Coğrafya* boyutunda Marmara bölgesi en yüksek (%33) orana sahipken, Doğu Anadolu ve Ege bölgesi ise en düşük (%24) orana sahip oldukları,
- *Etnokültürel* boyutta, Ege bölgesi en yüksek (%33) orana sahipken, Güneydoğu Anadolu bölgesi (%25) ise en düşük orana sahiptir.
- *Ekonomik* boyutta ise, Güneydoğu Anadolu bölgesi en yüksek orana sahipken (%46), Ege bölgesi (%30) ise en düşük orana sahiptir.
- Buna göre, Marmara bölgesinde ikamet eden katılımcılar Ortadoğu bölgesini *fiziki coğrafya* unsurlarıyla tanımlarken, Ege bölgesinde ikamet edenler *Etnokültürel* ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcılar ise *Ekonomik* durum üzerinden tanımlamaktadır. Ayrıca, Ortadoğu kavramına yüklenen *olumlu anlamların* coğrafi bölge değişkenine göre dağılımı incelendiğinde, *Etnokültürel* boyutta dikkat çeken özellikler belirlenmiştir. Özetlemek gerekirse (Tablo 5);
- Ortadoğu kavramına yönelik çağrışımı *farklı kültürler* şeklinde ifade eden yalnızca İç Anadolu Bölgesinde ikamet eden katılımcılar olmuştur.

- Ortadoğu kavramını *Müslüman* ve olumlu bir çağrışımla ifade eden üç (f=3) katılımcı, Doğu (f=1) ve Güneydoğu Anadolu (f=2) bölgelerinde ikamet etmektedir.
- Diğer bölgelerin aksine, Ortadoğu'yu olumlu bir çağrışımla *zengin medeniyetler* şeklinde ifade eden katılımcılar, Marmara ve Ege Bölgesinde ikamet eden katılımcılar olmuştur.
- Ortadoğu kavramını olumlu bir çağrışımla *tarihi ve kültürel zenginlik* olarak ifade edenler; Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve G. Doğu Anadolu'da ikamet eden katılımcılar olmuştur.
- Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *negatif* anlam ve tanımlamalar, *Coğrafi bölgeler* değişkenine göre değerlendirilerek, dört boyut (*Sosyopolitik, Ekonomik, Etnokültürel ve Fiziki Coğrafya*) üzerinden çözümlenmiştir. Bunlar:
 - *Sosyopolitik* boyuta ilişkin tanımlamalarda bulunan katılımcılar en fazla Akdeniz bölgesinde (%73), en düşük oranda ise Ege bölgesinde (%27) bulunmaktadır.
 - *Ekonomik* boyutta, Ege bölgesi en yüksek (%48), Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgeleri (%14) ise en düşük orana sahiptir.
 - *Etnokültürel* boyutta Ege bölgesi en yüksek (%11), Doğu Anadolu bölgesi ise en düşük orana (%2,3) sahiptir.
 - *Fiziki Coğrafya* boyutuna göre ise, Karadeniz bölgesinin en yüksek (%23), Doğu Anadolu bölgesinin (%4,6) ise en düşük orana sahip olduğu belirlenmiştir.
 - Buna göre, Akdeniz bölgesinde ikamet eden katılımcıların Ortadoğu kavramını *Sosyopolitik* eksenli kavramlarla *negatif* tanımladıkları, Ege bölgesinde ikamet eden katılımcıların hem *Ekonomik* hem *Etnokültürel* boyuta ilişkin olumsuz ifadelerle tanımladığı, Karadeniz bölgesinde ikamet eden katılımcıların ise, *Fiziki Coğrafya* unsurlarıyla kavrama olumsuz anlam yükledikleri belirlenmiştir.
 - Katılımcıların Ortadoğu kavramına yükledikleri *negatif anlamlar* coğrafi bölge değişkenine göre değerlendirildiğinde (Tablo 6);
 - Karadeniz bölgesinde ikamet eden katılımcıların *Sosyopolitik* ve *Fiziki Coğrafya* kavramları; Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcıların *Sosyopolitik* ve *Ekonomik* eksenli kavramları, G.D. Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcıların ise, *Sosyopolitik, Fiziki Coğrafya* ve *Ekonomik* eksenli kavramlar kullandıkları belirlenmiştir.
 - Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgesinde ikamet eden katılımcılar, *Sosyopolitik* boyutta yer alan kavramları
 - Ege, Doğu Anadolu ve Marmara bölgesinde ikamet eden katılımcılar, *Ekonomik* boyuta ilişkin tanımlamalarda buldukları
 - Ege, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerinde ikamet eden katılımcıların, Ortadoğu kavramını *Etnokültürel* boyuta ilişkin ifadelerle tanımladıkları
 - Karadeniz, Marmara ve Ege bölgesinde ikamet eden katılımcıların ise Ortadoğu kavramını en yüksek oranda *Fiziki Coğrafya* boyutuna ilişkin tanımlamalarla ifade ettikleri belirlenmiştir.

Katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin *negatif tanımlamalarında savaş* kavramı en yüksek (%15) frekans oranına sahipken, *ikinci sırada karışıklık-kaos* (%12) ve *üçüncü sırada ise, sömürülme* (%10) kavramı yer almaktadır. Bu analize göre, katılımcıların zihninde yer edinen Ortadoğu kavramı genellikle *savaş, karışıklık/kaos ve sömürülme* şekline tezahür etmiş ve ifade edilmiştir. Benzer şekilde *Yılmaz ve Yiğit (2010)* tarafından gerçekleştirilen çalışmada da 'Ortadoğu' kavramının kendilerine ne çağrıştırdığı sorulan katılımcıların açıklamalarının hemen hemen hepsinde *petrol, savaş alanı, kaynayan kazan, tehlikeli bölge, çıkar çatışmaları, kaos, karmaşa, ABD, İslam ülkeleri* gibi kavramlar sıkça kullanılmıştır. *Köşker'in (2016)* çalışmasında da *petrol*, katılımcılar için Ortadoğu kavramını çağrıştıran en önemli (%47) unsur olarak tanımlanmakta ve bu minvalde, Ortadoğu kavramı, petrol sebebiyle savaş ve çatışmaların yaşandığı bir bölge olarak ifade edilmektedir. Buna karşın, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin olumlu tasavvurlarını yansıtan ve frekans oranı en yüksek olan kavramlar ise sırasıyla; *petrol zenginliği* (%13,5), *zengin medeniyetler* (%12,2), *maden zenginliği* (%12) ve *coğrafi konum* (%9,2) kavramları olarak belirlenmiştir.

Ortadoğu hangi ülkelerden oluşmaktadır ya da Ortadoğu adıyla tanımlanan coğrafyada hangi ülkeler bulunmaktadır sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar değerlendirilmiş ve belirtilen ülke sayısı 32 olarak tespit edilmiştir. Belirtilen bu ülkeler arasında en yüksek frekans oranına sahip ilk dört ülke (Türkiye, İran, Irak ve Suriye) oldukça dikkat çekicidir. Bu ülkelerin her birinin ifade edilme sıklığı %9 ve üstüdür (*Şekil 3*). Dolayısıyla katılımcıların Ortadoğu ile özdeş kıldıkları ve ifade ettikleri ülkeler arasında, sadece belirtilen bu dört ülkenin oranı yaklaşık %40'a yakındır ki bu son derece yüksek bir orandır. Buna karşın en düşük frekans oranına sahip son beş ülke ise Somali, Türkmenistan, Özbekistan, Habeşistan ve Kırgızistan olarak belirtilmiştir (*Tablo 8*).

Şekil 3: Ortadoğu'da Yer Alan Ülkeler ya da Ortadoğu Ülkeleri

Ezcümle, Ortadoğu kavramı, zihinsel bir tasarım olarak çoğunlukla olumsuz imajlar uyandıran bir kavram olarak tanımlanabilir. Kavrama ilişkin genel coğrafi alanın odağında ise Arap yarımadası yer almaktadır. Bu yarımada/coğrafi alana eklenerek Ortadoğu ile tanımlanan ülkeler ise, kuzeyde Türkiye, güneyde S. Arabistan, doğuda İran ve batıda ise Mısır olarak dikkat çekmektedir. Bu coğrafi alanın içinde yer alan Irak, Suriye ve İsrail gibi ülkelerin Ortadoğu'yla anılıyor olmasının başat nedenlerinden biri de bölgedeki kaos, çatışma ve savaşlarla ilgilidir. Elbette ki bu süreçlerin çeşitli sosyal ve siyasal iletişim aygıtlarıyla kamuoyuna sunulması katılımcıların Ortadoğu'ya ilişkin tanımlamalarını etkilemektedir. Sonuç olarak, bölge ülkelerine ilişkin veriler (Şekil 3) şöyle özetlenebilir:

- Türkiye bir Ortadoğu ülkesidir. Ortadoğu denilince ilk aklı gelen ülke Türkiye olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle katılımcılar, Türkiye'yi başat bir Ortadoğu ülkesi olarak ifade etmişlerdir. Belirtilen diğer ülkeler ise sırasıyla İran, Irak, Suriye, İsrail, Mısır, Lübnan, S. Arabistan, Filistin ve Yemen vs. olarak sıralanmaktadır (Şekil 3). Brezezinski'nin (2005:188) ifadesiyle Türkiye halen kimliğini tanımlama sürecindedir ve üç yöne çekilmektedir. Modernistler Türkiye'yi Avrupa'da görmeyi istemektedir. İslamcılar Ortadoğu'ya ve müslüman topluma yönelmektedir. Tarihi bakışa sahip milliyetçiler ise, Hazar denizi havzası ve Orta Asya'daki Türkler üzerinden bölgesel bir güç olarak Türkiye'ye yeni bir misyon yüklemekte, yani doğuya bakmaktadırlar. Bu araştırmanın sonuçlarına göre katılımcılar, Türkiye'yi bir Ortadoğu ülkesi olarak görmekte ve tasavvur etmektedir.
- Ortadoğu daha çok olumsuzluklarla anılan (savaş, sömürülme, karışıklık/ kaos, zulüm, kuraklık vb) ya da bu tür tasavvurlarla anımlandırılan bir bölge olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde Ortadoğu'nun birçok ülkesinde devam eden sıcak çatışmaların yaygınlığı da bu gerçeği yansıtmaktadır.
- Ortadoğu bölgesi hangi ülkelerden oluşmaktadır? sorusuna katılımcıların verdikleri cevapların birbirinden farklı olması son derece olağan bir sonuçtur. Çünkü ne sosyal bilimlerin genelinde ne de coğrafya literatüründe, Ortadoğu bölgesine ilişkin belirli bir sınır ya da tanımlanmış bir ortak bölge kabulü bulunmamaktadır.
- Belirtilen ülkelerinin Ortadoğu kavramıyla anılıyor olmasında, özellikle bölgedeki sosyal, ekonomik ve siyasal çalkantıların etkili olduğu muhakkaktır. Bu durum özellikle kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın geniş bir mecraya ulaşması, bu ülkelerin dünya gündeminde yer alması ve Ortadoğu'daki (çoğunlukla olumsuz) gelişmelerle birlikte anılıyor olmasının bir sonucu olarak okunabilir.
- Sonuç olarak, elde edilen bu verilere göre, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin derinlikli bilgiye sahip ol(a)madıkları anlaşılmaktadır. Nedeni oldukça açıktır. Öğretim müfredatında yer alan siyasal coğrafya ve özellikle jeopolitik alanla ilgili temalara yeterince yer verilmemesi en önemli gerekçelerden biridir. Bu nedenle, öğretmen adaylarının Ortadoğu kavramının Batı orijinli bir kimliklendirme olduğu ve tamamen sosyoekonomik çıkarılara göre dizayn edilmiş bir siyasal coğrafya alanı olduğunun farkında olmamaları önemli bir eksikliklerdir. Bu nedenle, Ortadoğu kavramının bir değil, düzinelerce ülke ve sınırları içerdiği, belirlenen amaçlara göre bu sınırların değiştiği ve farklı ülkeleri kapsadığının da farkında değildiler. Tüm bu hakikatlerin arka planında yatan gerçeklikler nelerdir? Bunların anlaşılır kılınması için Ortadoğu ya ilişkin derinlikli bilimsel veri ve bilgilerle, kamuoyunun ve özellikle eğitim politikalarının bir gereği olarak, öğrencilerin bilgilendirilmesi gerekmektedir.

TARTIŞMA

Ortadoğu kavramı, elbette ki sınırları net/belli/kesin olmayan, izafi/göreceli bir coğrafi lokasyonu ifade eder. Dünyanın gelişkin devletlerinden, uluslararası işbirliği ve yardım örgütlerine, siyasal ve kültürel kuruluşlardan, birçok emperyal güç ya da çeşitli ulus ötesi şirketlerin belirlediği siyasal, sosyal ve ekonomik programa göre Ortadoğu kavramının anlamı ve sınırları değişim göstermekte ve belirli bir amaca göre belirlenebilmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu kavramının kökeni Basra (İran) körfezi menşelidir. İlk defa Alfred Thayer Mahan, 1902 yılında *“The Persian Gulf and International Relations”* başlıklı yazısında, Ortadoğu kavramını ilk kez kullanmıştır. Bu tanımlama Basra ve Kızıldeniz’i içine alan Arap yarımadasından, güney Hindistan ve Endonezya’nın batısına kadar olan bir sahayı içine almaktaydı. Oysa günümüzde İber yarımadasından Mağrip ve Kuzey Afrika’ya, Balkanlardan Arap yarımadası ve Hazar depresyonunun doğusundan Hindistan’ı da aşarak Çin’in batısına kadar uzanan tanımlamaları vardır. Dolayısıyla Ortadoğu kavramı, belirli bir sınıra ve statik bir lokasyona sahip değildir. Tam aksine çeşitli kurum veya uluslararası organizasyonların ekonomik, sosyopolitik ya da insani/toplumsal hizmete ilişkin faaliyetlerine göre şekillenmekte ve değişim göstermektedir. Kısacası Ortadoğu kavramı, çeşitli güç unsurlarının amaç ve geleceğe ilişkin hedeflerine bağlı olarak değişen, genişleyen ve muğlak bir lokasyonu ifade etmektedir. Bu durum, Ortadoğu kavramına yönelik farklılıkların bilinmesini ve kavrama için bağıntısal örüntülerin analizini, başka bir ifadeyle mekânsal boyuta dair bağlamsal derinliği ve çok boyutlu düşünebilme kabiliyetini gerektirmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin tasavvurları ve duyuşsal derinliklerinin analizi, bilimsel kazanımlar açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla mekâna ilişkin çok boyutlu düşünebilme, mekânı, sahip olduğu özellikler bağlamında anlamlandırma ve konumlandırabilme becerilerini kazandırmaktan ziyade sınırlan(dırıl)mış, derinlikli bir coğrafya öğretiminden uzak, belirli kalıpların ya da ezberlerin aktarıldığı *“okul coğrafyası”* anlayışına hapsolünmekte ve dolayısıyla belirli kalıpların dışına çıkıl(a)mamaktadır (Köşker, 2019: 348). Bu bastırılmış ruh halini yansıtan uygulamaların kaynağı, hükmetme veya otoriteriyen denetimin yitirilmesi korkusudur. Diğer bir ifadeyle bir öz eleştiri ve içeriden bir tanımlamadan ziyade, kendini dâhil etmeden, başka bir coğrafya hatta kitadan söz ediliyormuşçasına geçirtilen tanımlamalar, bu türden korku ve çekingenliklerin bir sonucudur. Birçok kadim inançların-dinlerin, mezheplerin, farklı etnik ve kültürel temsiliyetlerin filizlendiği ve dünyaya yayıldığı Ortadoğu için, çokkültürlülük kavramından söz edilmemiş olması da bu durumu teyit etmektedir. Bu yapısal durumu üreten ideolojik güç, bilginin önemini, en değerli bilginin kimlere verileceği ve öğretimde ulusal politikadaki öncelikleri belirlemektedir (Gutek, 2001:183). Bilginin formunu, önemini ya da toplumsal bağlamını belirleyen de bu güçtür. Marx ve Engels’e (2011a:46; 2011b:48) göre, egemen sınıfın düşünceleri, her çağda, egemen düşünceler olarak varlığını korumuştur. Diğer bir ifadeyle, egemen maddi güce sahip toplumsal sınıf, aynı zamanda egemen manevi güçtür. Bu güç, gündelik yaşamın her alanında olduğu gibi, disiplinler çalışmalarının kapsam ve sınırlılıklarını da belirlemektedir. Fransız filozof Michel Foucault’nun (2011) ifadesiyle “güç ve bilgi karşılıklı olarak birbirini içerimler”. Daha sarıh bir ifadeyle, bilgiyi elinde tutanlar, sahip oldukları bu gücü başkalarıyla paylaşmak istemezler. Tam aksine iktidarlarını sürdürmek ve perçinleştirmek adına güçlü bir aygıt/aparat olarak tedavüle geçirirler (Özgen, 2016a; 2016b; 2016c; Özgen ve Köşker, 2014; 2016). İşte bu nedenle, yeknesak ve genel- geçer bilgilerle okul coğrafyası iktidarlar için kamunun ilgisini çektiği düşünülen manzaralar ve görseller üzerinden geçirtilmekte ve iktidarların ideolojik pratiklerine hizmet eden bir aygıtla dönüştürülmektedir. Böylelikle (bilimsel) coğrafi düşüncenin kamuya ulaş(tırıl)ması sınırlandırılmakta ve toplumsal gelişim de sekteye uğra(tıl)maktadır.

Lacoste’un (2004:14) ifadesiyle, gerçekte, okul coğrafyası söyleminin başlıca ideolojik işlevi, alan incelemesinin, kapalı yöntemlerle, özellikle, devletin örgütlenmesi ve iktidarın uygulamalarında olduğu gibi savaşın yürütülmesinde de pratik yararını gizlemek olmuştur. Dolayısıyla coğrafyanın gerçek ve derinlikli disiplinler önemi özellikle gelişkin olmayan dünya toplumlarında ne yazık ki perdelenmekte ve kamunun bu bilince ulaşması ciddi oranda sınırlandırılmaktadır. Tam da bu sınırlandırılmaların bir sonucu olarak, Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiyeli Kurulu Başkanlığı (2018) tarafından yenilenen ortaöğretim ders müfredatında coğrafyanın *seçmeli ders* olarak okutulması bu hazin yaklaşımın bir sonucudur. Türkiye’de, Ortadoğu bölgesiyle ilgili literatürün (Özey, 2008; 2010; Atalay, 2011; Güney, 2013; Köşker, 2014; Kanat-Hayır, 2016; Akengin, 2017; Çoban, 2017; Yazıcı ve Koca, 2018; Ünlü ve Eldurmaz 2018) beşeri coğrafya pratiklerine oranla daha çok fiziki temalar üzerinden yürütülmesi, coğrafya için kültür ve kimliğin görünmezliğine, dahası disiplinin adeta ölüme terk edilmesi anlamına gelmektedir. Ortadoğu gibi tarihi ve kültürel zenginliğe sahip farklılıkların yer aldığı bir bölgeye ilişkin nice siyasal, ekonomik, askeri ve psikososyal örüntülerin deşilmesi ve tüm bunlara için gelişmelerin kavratılması, coğrafya disiplini açısından önemli bir gerekliliktir. Bu bağlamda; coğrafya öğretmen adaylarının Ortadoğu kavramına ilişkin tasavvurlarının inşa edilmesinde rol oynayan unsurlar nelerdir? İnanç, din, mezhep, etnisite, ideoloji, ekonomik yapı/ toplumsal sınıf, eğitim, hukuk, okul, aile, siyasal otorite, basın-yayın, edebiyat, sanat, spor vb. aygıtlar ne tür etkiye sahiptir? Kısacası, bu tür aparatlar, bireyin ve dolayısıyla toplumun, (küresel, bölgesel ya da yerel) iktidar(lar) eliyle nasıl inşa edildiğine ilişkin tematik yaklaşımların coğrafyada işlevsel kılınması önemli bir gerekliliktir. Dahası, katılımcıların Ortadoğu kavramına ilişkin algı ve tasavvurlarını yansıtan kavramlar ne denli öznelirdi ya da bireylerin kendi öz bilinçlerinin bir ürünüdür? Bu tür soruların cevabı oldukça önemlidir ve mekânsal boyuta için derinlikli analizlerin ve bu doğrultuda toplumsal bilincin gelişimi için de araştırılmaya değer konular olarak, beşeri coğrafya müfredatının gelişimine katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Katkı Belirleme: Bu kapsamlı alan çalışmasıyla ilgili verilerin temin edilmesinde çok değerli katkılar sunan Dr. Neşe DUMAN'a teşekkür ederim...

EXTENDED ABSTRACT

MENTAL DESIGNS ON THE MIDDLE EAST CONCEPT³

INTRODUCTION

The concept of the Middle East is a western-based naming as a geographical region, as well as a military and political territorial area. There are different determinations and assumptions regarding the boundaries of the region. As a geographical location that covers many countries from Southwest Asia to Maghreb, the Balkans to East Africa, the Middle East is defined by many institutions and organizations in different ways. The databases of many institutions and organizations, such as the United Nations, World Bank, World Health Organization, International Labor Organization, Food and Agriculture Organization, define the Middle East concept according to different geographical locations. Since the concept has a political character, uncertainty has arisen in the determination of its limits, especially with the effect of regional and global power dynamics. As one of the areas of global power and economic sharing, the Middle East is at the center of world politics, on both global and regional scale, with its cultural diversity, rich energy potential and political impotence in the region. Thus, the fact that two-thirds of the world crude oil reserves (Elmas, 2012: 58) and about half of the natural gas reserves (Öztürkler, 2009: 66) are located in the Middle East also makes various interventions towards this geography effective.

The Middle East is a region that interconnects the East and the West, the Mediterranean and the Indian Ocean, and the Russian and warm seas, as well as all in holds commercial and cultural connections between the East and the West (Sakin and Deveci, 2011: 282). Due to its geographical position, as a country located at the intersection of different cultures, Turkey has a very deep-rooted historical and cultural tie with the Middle East. Therefore incident took place in the region are directly or indirectly affect Turkey (Köşker, 2016: 1464). Groups living in the region, considered in terms of ethnicity and religion, have line of descent with the citizens of the Republic of Turkey. Therefore, all developments concerning the situations in their countries inevitably affect the internal affairs of Turkey (Oğuzlu, 2012: 46).

The Middle East is a concept of western origin and the production of a militarist ideology. The American marine strategist Alfred T. Mahan (Koppes, 1976), who first used the concept (1902), highlighted the strategic importance of the Persian Gulf (Palmer, 1992: 12-13), as well as the rivalry of the British and Russian empires in Central Asia. Mahan roughly used the concept of the Middle East to indicate the area between Arabia and India (Lewis, 1965: 9; Fromkin, 1989: 224). In the Middle East, especially such three dominant elements as beliefs, sects and ethnicities are conflicts of power and interests produced by economic gains. There are extensive studies related to this subject (Nevo, 1998; Kechichian, 2000; Girdner, 2005; Rubin, 2005; Pirincci, 2007; Doster, 2012; Efegil, 2013a; Efegil, 2013b; Sinkaya, 2016; Deniz, 2016; Zulfqar, 2018; Angrist, 2019). The energy potential of the Middle East region is one of the most important devices that form the background of the ongoing rivalries and conflicts between both global and regional powers. (Özel, 2003; Üsümezsoy and Şen, 2003; Akbas, 2011; Altay and Nugay, 2013). According to Pamir (2017), 47.7% of today's world oil is located in the Middle East.

AIM

The aim of this study is to analyze the conceptions of the participants (preservice teachers) about the concept of the Middle East, the countries in which the Middle East is formed and the meanings they have attributed to this concept by using both positive and negative interpretations according to gender and geographical region variables.

³ This study, which was presented as an oral presentation at the UCEK 2019 symposium in Eskişehir, is the first part of the comprehensive field research that includes preservice teachers' conceptions about the concept of the Middle East.

METHOD

Research Model

This study was carried out with a mixed method research. Firstly, a structured interview form based on descriptive survey model, which is one of the qualitative research designs, was used to obtain the data including the opinions of the participants. The aim of this application is to understand the framework of the process and the understanding produced by the views, thoughts and attitudes of individuals, groups or societies on any theme and to reveal how people interpret these concrete and abstract vital forms or experiences (Özgen, 2016: 158).

In the second stage, the concepts obtained from the research data were gathered under the dimensions that are assumed to constitute a meaningful integrity and Chi-square independence test was applied to test whether there was a significant correlation between these dimensions and the personal characteristics of the participants and statistical significance level was accepted as $p < 0.05$. When it is desired to establish a relationship between two qualitative variables, chi-square independence test should be applied (Bircan, Karagöz and Kasapoğlu, 2003; Bakan and Büyükbeşe, 2004; Güngör and Bulut, 2008).

Creswell (2003) gives the mixed method as a third approach. As a third research paradigm, it is stated that mixed method helps to establish a bridge between qualitative and quantitative research (Onwuegbuzie and Leech, 2004). There are opinions that the mixed method should be accepted especially in educational research (Johnson and Onwuegbuzie, 2004; Leech and Onwuegbuzie, 2009). In addition, mixed methods can be used to increase the generalizability of the results (Johnson and Onwuegbuzie, 2004). Mixed method is divided into three main topics: The trilogy, Explanatory and Exploratory. In this study, the exploratory sequential mixed method was used.

Study Group

The study group consisted of ninety (90) preservice teachers who graduated from Geography Department at Faculty of Letters, Çankırı Karatekin University and received pedagogical formation training. The convenience sampling method was used to determine the study group. Table 1 shows the number of participants and percentages of the participants whose opinions were consulted within the scope of the research.

Data Collection Tool

Standardized interview form was used to collect the data. Questions on the interview form:

- What does the concept of the Middle East remind you of?
- What are your connotations or implications of positive and negative connotations about the concept of the Middle East?
- Which countries does the Middle East consist of?

Data Analysis

Firstly, content analysis technique, which is one of the qualitative data analysis methods, was used to analyze the data. Content analysis technique is a deep and paternal inference related to the subject, frequently used in qualitative research. In content analysis, the concepts identified in the analysis of participants' opinions, observations or the content of any document and the relationship between these concepts are explained and defined in a meaningful and consistent manner (Özgen, 2016: 184). Content analysis is the technique of collecting and analyzing the content of the text. Content refers to words, meanings, images, symbols, thoughts, themes, or any other message that can be transmitted. Text is any kind of written, visual or verbal element that acts as a communication medium (Neuman, 2014: 466).

RESULTS

It was determined that the participants expressed the positive meanings and connotations that they had attributed to the concept of the Middle East with a total of 20 concepts, while the negative meanings and definitions were expressed with 26 concepts. The concepts that included the participants' definitions of the concept of the Middle East were classified and tabulated according to the sub-branches of Physical and Human Geography (Table 2).

In the following procedures, the concepts that participants attribute positive meaning were grouped under three dimensions (Physical Geography, Ethnocultural and Economic) according to their scope and content, and the concepts

that participants attribute negative meanings and definitions were categorized in four dimensions (Sociopolitical, Economic, Ethnocultural and Physical Geography).

The findings of the research data consist of an analysis and evaluation process containing of four levels. First, the distribution of the expressions containing the connotations and connotations of the participants about the concept of the Middle East according to the physical and human geography sub-branches were examined and tabulated. Secondly, the conceptions of the participants towards the concept of the Middle East were analyzed according to the gender variable. Thirdly, the conceptions and connotations of the participants related to the Middle East according to (geographical) region variables were examined. In the fourth stage, the countries of the Middle East were analyzed and tabulated according to the gender and geographical region variable.

It was determined that the majority of the participants (55.9%) expressed positive connotations and definitions related to the concept of the Middle East in terms of physical geography, whereas 44.3% envisaged the concept of the Middle East with conceptual definitions based on human geography (Table 2).

In the negative definitions of the concept of the Middle East, the opposite situation was determined and the connotations and connotations of the concept of the Middle East were determined with the expressions of 82.9% human and 17% based on physical geography.

When the positive meanings attributed to the concept of the Middle East according to the gender variable were evaluated, the highest percentage of the total included expressions and definitions related to Ethnocultural (39.7%) and the lowest percentage was related to Physical Geography (25.7%). The economic dimension (34.7%) ranks second (Table 3).

The first five concepts that are most frequently expressed in the total are respectively; petroleum wealth (13.5%), rich civilizations (12.2%), mineral wealth (12.0%), geographical location (9.2%) and the source of cultures (6.9%). On the other hand, the five concepts with the least frequency ratio are respectively; Muslims (0.3%), different cultures (0.5%), various business lines (0.8%), tourism (1.8%) and economic development (2.0%).

When the negative meaning and connotations of the participants related to the concept of the Middle East were evaluated, the frequency percentages of the four dimensions were as follows; Sociopolitics (61.9%), Economic (19.6%), Physical Geography (13.2%) and Ethnocultural (5.2%). In the general total, the three expressions with the highest frequency ratio were determined as war (14.5%), confusion / chaos (11.5%) and exploitation (9.7%), which were also the highest frequency rate in the sociopolitical dimension referring to negative definitions (Table 4).

What is the Middle East or which countries does it consist of?

In the research, which countries does the Middle East consist of? Or which countries make up the Middle East? When the answers of the participants to the question were analyzed, the top ten countries which were stated as 66.9%; are as such: Turkey, Iran, Iraq, Syria, Israel, Egypt, Lebanon, Saudi Arabia, Palestine and Yemen are expressed in (Table 7). According to the geographical region variable, the proportion of respondents who see Turkey as the first Middle Eastern country is quite high ($f = 81$; 90%). According to the participants' conceptions toward the Middle East, Iran is on the second rank ($f = 80$; 89%), Iraq is on the third rank ($f = 79$; 88%), Syria is on the fourth rank ($f = 79$; 88%), and Israel is on the fifth rank ($f = 63$; 70%). The number of countries that the participants envisioned with the concept of the Middle East was determined as 32.

CONCLUSION

The positive definitions that the participants attribute to the concept of the Middle East are defined under three (3) dimensions (Physical Geography, Ethnocultural, and Economic). On the other hand, negative semantic dimensions attributed to the concept were defined under four (4) dimensions (Sociopolitical, Economic, Ethnocultural and Physical Geography) and analyzed with an inductive approach. While the positive meaningful concepts loaded on the concept of the Middle East were twenty (20), the number of concepts containing negative meaning was determined as twenty six (26).

According to the gender variable, the most common negative expressions of the female participants towards the Middle East are; Sociopolitics (63.2%); war, confusion / chaos and exploitation.

It was also found that male participants (6.3%) expressed the expression of 'low education' more frequently than female participants. It was determined that male participants expressed the expression of war and female participants more

frequently preferred 'to be exploited' (63.2%). It can be argued that these conceptual definitions are also related to gender thought patterns.

The first three definitions of the positive meanings attributed to the concept of the Middle East by female participants were as follows; petroleum wealth (13.5%), rich civilizations (12.2%) and mineral wealth (12.0%). Negative definitions for the concept of the Middle East are as such: War (14.5%), confusion / chaos (11.5%) and exploitation (9.7%).

In brief, the concept of the Middle East, as a mental design, is often expressed with definitions that evoke negative images. The results of the concept can be summarized as follows (Figure 3):

- According to participants, when you speak of the Middle East, Turkey is the first country that comes to mind. In other words, Turkey has been identified as a dominant Middle East country. Other countries are Iran, Iraq, Syria, Israel, Egypt, Lebanon, Saudi Arabia, Palestine and Yemen, respectively.
- The Middle East is defined as a region referred to with negativities (war, exploitation, etc.). The prevalence of ongoing hot conflicts in many countries of the Middle East today reflects this fact.
- Answers to the question, "Which countries does the Middle East consist of?" which are different from each other, is a very normal result. Because neither in the social sciences nor in the geography literature, there is no acceptance of a certain boundary or defined common region for the Middle East region.
- It is certain that social, economic and political upheavals in the region are effective in the fact that the countries mentioned are referred to as the Middle East. This situation can be read especially as a result of the mass media and social media reaching a wide range, the presence of these countries on the world agenda and being remembered together with the (mostly negative) developments in the Middle East.

DISCUSSION

The concept of the Middle East, of course, refers to a relative geographical location with unclear boundaries. According to the political, social and economic program determined by many imperial powers or various transnational corporations from developed countries of the world, international cooperation and aid organizations, political and cultural organizations, the meaning and limits of the concept of the Middle East varies and can be determined according to a specific purpose. The concept of the Middle East refers to an expanding and ambiguous location that varies depending on the goals and objectives of the various power elements. This requires knowledge of the differences in the concept of the Middle East and the analysis of correlative patterns related to the concept, in other words, the contextual depth of spatial dimension and the ability to think multidimensional. However, ideological power determines the importance of information, who will be given the most valuable information and priorities in national policies in teaching (Guttek, 2001: 183). It is this force that determines the form, significance, or social context of knowledge. According to Marx and Engels (2011a:46; 2011b: 48), the ideas of the ruling class have existed as dominant thoughts in every age. In the words of the French philosopher Michel Foucault (2011), "power and knowledge are mutually inclusive".

In the words of Lacoste (2004: 14), the main ideological function of the discourse of school geography was to conceal the practical utility of field study in closed methods, in particular in the organization of the state and in the conduct of the war, as well as in the practice of power. Therefore, the real and profound disciplinary importance of geography is unfortunately obscured especially in the underdeveloped world societies and the access of the public to this consciousness is severely limited. As a result of these limitations, the education of geography as an elective course in secondary education curriculum revised by the Ministry of National Education, Board of Education and Decent Board (2018) is the result of this sad approach. In Turkey, the literature on the Middle East (Özey, 2008; 2010; Atalay, 2011; Güney, 2013; Köşker, 2014; Kanat-Hayır, 2016; Akengin, 2017; Çoban, 2017; Yazıcı and Koca, 2018; Ünlü and Eldurmaz 2018) is based on more physical themes than human geography practices, and, this means the invisibility of culture and identity, and moreover, the death of the disciplinary. The discovery of many political, economic, military and psychosocial patterns related to a region with historical and cultural richness such as the Middle East and the development of all these developments is an important necessity for the discipline of geography.

Kaynakça / References

- Akbaş, Z. (2011). ABD'nin Ortadoğu politikalarının sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da güç mücadelesi', *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ekim 2011), ABD ve Büyük Ortadoğu ilişkileri özel sayısı (ss: 1-18).
- Akengin, H. (2017). *Siyasi Coğrafya -insan ve mekân yönetimi-*. Ankara: Pegem Akademi.
- Altay, H. & Nugay, U. (2013). Ortadoğu bölgesi enerji kaynaklarının 21. Yüzyıl dünya ekonomisi için stratejik önemi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(3), 1-35.

- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları* (Çev: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki.
- Angrist, M. P. (2019). *Politics and Society in the Contemporary Middle East*. Boulder- Colorado: Lynne Rienner Publishers
- Atalay, İ. (2011). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Bakan, İ. & Büyükbeşe, T. (2004). Çalışanların iş güvencesi ve genel iş davranışları ilişkisi: Bir alan çalışması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 23, 35-59.
- Bircan, H., Karagöz, Y. & Kasapoğlu, Y. (2003). Ki-kare ve Kolmogorov Smirnov uygunluk testlerinin simulasyon ile elde edilen veriler üzerinde karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(1), 69-80.
- Brezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası* (Çev: Y. Türedi). İstanbul: İnkılap Kiatbevi.
- Central Intelligence Agency (CIA, 1955-1975). Duane R. Clarridge (with Digby Diehl). *A Spy for All Seasons: My Life in the CIA* (New York: Scribner, 1997).
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (2nded). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel Araştırma Yöntemleri. Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Çev: M. Bütün, S.B. Demir), Ankara: Siyasal.
- Çoban, A. (2017-Ed). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İstanbul: Lisans Yayınevi.
- Deniz, Y. (2016). Ortadoğu'daki çatışmalara devletlerin ve devlet dışı aktörlerin etkileri. *Tesam Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy*. 3(1). 129- 149.
- Doster, B. (2012). Bir bölgesel güç olarak İran'ın Ortadoğu politikası. *Ortadoğu Analiz*, 4 (44), 44-51.
- Efegil, E. (2013a). İsrail'in dış politikasının belirleyicileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 53-58.
- Efegil, E. (2013b). Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 104-113.
- Elmas, B. (2012). *Ortadoğu'daki enerji kaynaklarının önemi ve Türkiye üzerinden taşınması ile Türkiye'nin kazandığı jeopolitik konum*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Food and Agriculture Organization (FAO, 1948). *The State of Food and Agriculture, 1948*, 56 n.4: Ross B. Talbot, *Historical Dictionary of the International Food Agencies: FAO, WFP, WFC, IFAD* (Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1994), 41.
- Food and Agriculture Organization (FAO, 2005). Ross B. Talbot, *Historical Dictionary of the International Food Agencies: FAO, WFP, WFC, IFAD* (Metuchen, N.J.: Scarecrow Press, 1994), 41.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar: Seçme Yazıları*. (Çev: I. Ergüden, O. Akınbay). İstanbul: Ayrıntı.
- Fromkin, D. (1989). *A Peace to End All Peace*. NY: Henry Holt and Company. ISBN 0-8050-0857-8
- Girdner, E. J. (2005). The Greater Middle east Initiative: Regime change, neoliberalism and US global hegemony. "Presented at the First International Conference: "America in the Middle East, The Middle East in America," American University of Beirut. Beirut, Lebanon, Dec. 18-21. 15.12.2019 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/677/8621.pdf> adresinden alındı.
- Gutek, G. L. (2011). *Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar* (Çev: N. Kale). Ankara: Ütopya.
- Güney, E. (2013). *Türkiye'nin Komşuları -Ülkeler Coğrafyası, Ekonomi, Jeopolitik*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Güngör, M. & Bulut, Y. (2008). Ki-kare testi üzerine. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 7 (1), 84-89.
- Johnson, R. B. & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14-26.
- Kanat-Hayır, M. (2016- Ed). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kechichian, J. A. (2000). Saudi Arabia's will to power. *Middle East Policy*, 7(2), 47-60.
- Koppes, CR (1976). Captain Mahan, General Gordon and the origin of the term "Middle East". *Middle East Studies*, 12, 95-98.
- Köşker, N. (2014). Beşeri coğrafya ve mekânsal bilginin endokrinasyonu. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 429-438). Ankara.
- Köşker, N. (2016). Öğretmen adaylarının Ortadoğu tasavvurları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(43), 1463-1476.
- Köşker, N. (2019). Öğretmen adaylarının zihin/taslak haritalarına göre Türkiye'nin çevresindeki ülkeler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50, 324-358.
- Lacoste, Y. (2004). *Coğrafya Savaşmak İçindir* (Çev: A. Ertan). İstanbul: Doruk.
- Leech, N. L. & Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant*, 43, 265-275.
- Lewis, B.(1965). *The Middle East and the West*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Marx, K. & Engels, F. (2011a). *Alman İdeolojisi* (Çev: E. Aktan). Ankara: Alter Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2011b). *Komünist Manifesto* (Çrv: M. Erdost). Ankara: Sol Yayınları.
- Merriam, S.B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulamalar için Bir Rehber* (Selahattin Turan, Çev. Ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Middle East Studies Association (2005). *Countries and Organizations*, Middle East Institute. 11.01.2019 tarihinde <http://www.mideasti.org/countries/countries.main.html> adresinden edinilmiştir.

- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2. Cilt* (Çev: S.Özge). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Nevo, J. (1998). Religion and national identity in Saudi Arabia. *Middle Eastern Studies*, 34(3) 34-53.
- Oğuzlu, T. (2012). Türk dış politikasında Ortadoğu'nun dayanılmaz ağırlığı. *Ortadoğu Analiz*, 4(45), 44-52.
- Onwuegbuzie, A. J., Leech, N. L. (2004). Enhancing the interpretation of "Significant" Findings: The role of mixed methods research. *The Qualitative Report*, 9(4): 770-792.
- Özel, P. (2003). *Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*. DPT, Ankara.
- Özey, R. (2008). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde, Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2010). *Türkiye ve Komşu Ülkeler Coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.
- Özgen & Köşker, (2014). Türkiye'de özel dersaneler ve paydaşları üzerine bir analiz. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 417-427). Ankara.
- Özgen, N. & Köşker, N. (2016). Özel dersanelerin dikotomik üretimi: Kamusal bir hizmet mi- Toplumsal bir sorun mu? *Toplum ve Bilim*, 137, 83-129.
- Özgen, N. (2010). Bilim olarak coğrafya ve evrimsel paradigmaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 9(2),1-25.
- Özgen, N. (2013a). Öğretmen adaylarının erozyon kavramına yönelik algıları: Fenomenografik bir araştırma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 321-33.
- Özgen, N. (2013b). A qualitative research on perception of geography by training teachers of geography: Sample of Turkey. *Higher Education of Social Science*, 5(1), 25-34.
- Özgen, N. (2016a). Nitel araştırmalarda verilerin toplanması ve analizi (Ed. N. Özgen). *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemleri ve Teknikler* içinde (s. 157-198). Ankara: Pegem Akademi.
- Özgen, N. (2016b). A critical approach to discipline of human geography as an apparatus for state hegemony in Turkey. *Journal of Geography in Higher Education*, 40(1), 131-153.
- Özgen, N. (2016c). Türkiye coğrafyasının kültürel potansiyeli ve eğitimdeki uygulamaları üzerine bir değerlendirme. 1. International Symposium on Migration & Culture. 01-03 December 2016, Amasya-Türkiye.
- Öztürkler, H. (2009). Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Yapılarının Temel Özellikleri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(6), 65-71.
- Palmer, M. A. (1992). *Guardians of the Persian gulf: A history of America's expanding role in the Persian gulf, 1833-1992*. New York: The Free Press, ISBN 0-02-923843-9
- Pamir, N. (2017). BP Statistical Review of World Energy. 06 Haziran 2016 tarihinde <http://www.butundunya.com/pdfs/2017/09/069-073.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. Edit: M. Bütün, S.B. Demir), Ankara: PegemA.
- Pirincci, F. (2007). Democracy, culture and practice in Iraq: A comparative analyze of Saddam and post-Saddam era. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 6(1-2), 92-113.
- Royal Geographical Society (1920). Roderic H. Davidson, (1960). "Where is middle East?" *Foreign Affairs* 38, 668.
- Rubin, M. (2005). The future of Iraq: Democracy, civil war, or chaos? Middle East Forum. Middle East Review of International Affairs. 15.12.2019 tarihinde <https://www.meforum.org/759/the-future-of-iraq-democracy-civil-war-or-chaos> adresinden edinilmiştir
- Sakin, S. & Deveci, C. (2011). Ortadoğu kavramı ve sınırları üzerine bir değerlendirme. *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu ilişkileri Özel Sayısı, 281-293.
- Sinkaya, B (2016). Ortadoğu siyasetine giriş: temel faktörler, aktörler ve dinamikler. ORSAM Kaynak. 11.12.2019 tarihinde <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/alintilar/641.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Talim ve Terbiyeli Kurulu Başkanlığı (2018). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 11.09.2019 tarihinde, <http://ttkb.meb.gov.tr/www/ogretim-programlarında-yapılan-guncellemeler-yayinlandi/icerik/308> adresinden edinilmiştir.
- Ünlü, M. & Elduramaz, T. (2018). The future of regional leadership and Turkey's position compared to the middle eastern undergraduate students. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 69-90.
- Üşümezsoy, Ş. & Şen, Ş. (2003). *Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Weber, R.P. (1989) *Basic Content Analysis*. Sage: London.
- World Health Organisation (WHO, 1948). *Handbook of Resolutions and Decisions of the World Health Assembly and yhe Execute Board*, Volume 1, 1948-1972 (Geneva: WHO, 1973), 315-318.
- Yazıcı, H. & Koca, N. (2018- Ed). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, K. & Yiğit, Ö. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin algıları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 318-334.
- Zulfqar, S. (2018). Competing interests of major powers in the Middle East: The case study of Syria and its implications for regional stability. *Perceptions*, XXIII (1), 121-148.